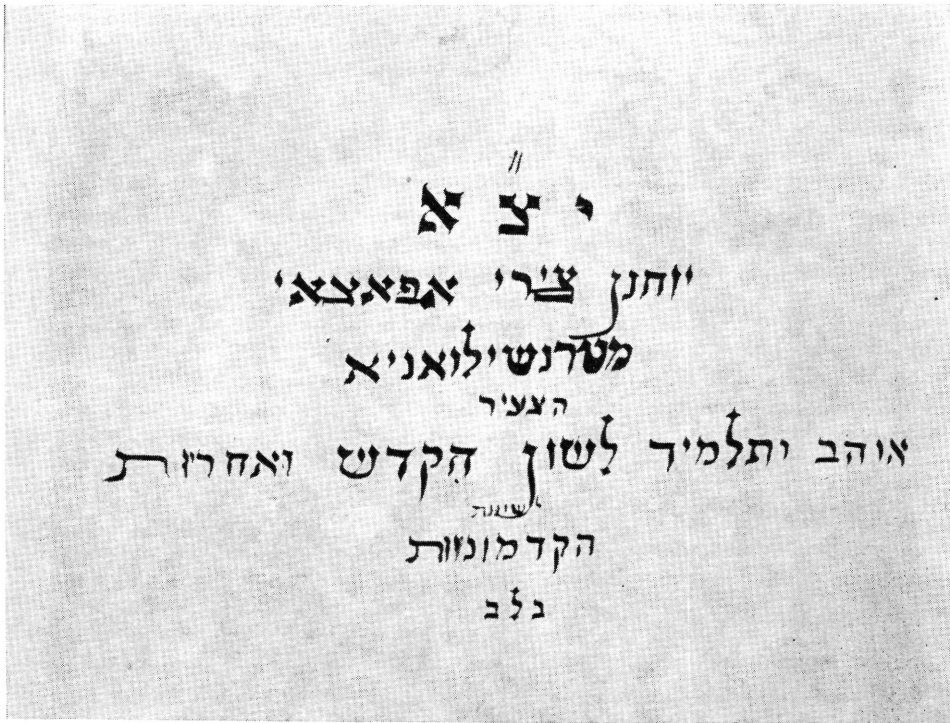

KÖZLEMÉNYEK

Apáczai Csere János héber könyvbejegyzése az *Irodalomtörténeti Közlemények* (1964. 478—479.) lapjain kétségtelenül több sajtóhibával jelent meg — átírásban. A folyóirat 1965. évi 1. számában, a 86. lapon megjelent a helyesbített átírás, ami azonban fotokópiáról és nem az eredeti bejegyzésről készült, és így annak utolsó szava ismét csak helyesbítésre szorul. Az átírás helyesbítésével együtt azonban fordítási *félreértések*-ről is esik szó.

Mivel mindenképpen fontos, hogy az irodalomba ne kerüljön át tévesen sem az átírás, sem pedig a fordítás, szükségesnek látszik még egyszer foglalkozni a szöveg helyességével. Álljon itt faksimilében maga a szöveg, ami sok vitának az elejét veszi.

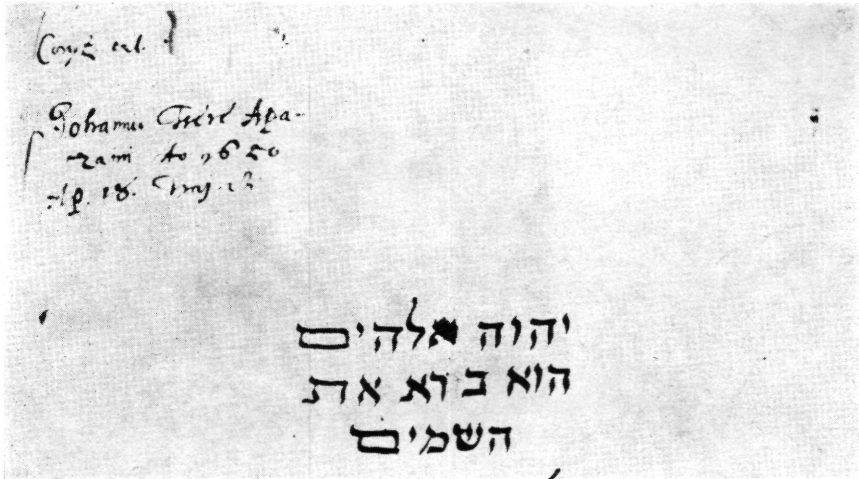

1. A Debreceni Kollégiumi Nagykönyvtár 202 jelzetű kötetében APÁCZAI tárgyalt héber bejegyzése

Az átírásnál az utolsó szóra azért kell nagyon vigyázni, mert a fotomásolat — és így a faksimile is — nem adja vissza azt a két vékony vonalkát: rövidítési jelet — ami pedig az eredetiben a második és harmadik betű között ott van. Ennek megfelelően az átírás csak ez lehet: *bél''b*, tehát semmiképpen nem: *beléb*.

Az értelmezésnél viszont a *mittränsilvánijá'* szó után álló *häccä'ir*-t semmiképpen nem lehet APÁCZAI-ra vonatkoztatni — még ha a nyelvtani nem szigorú figyelembevételét ez mutatná is helyesebbnek —, mert egyrészt alig lenne értelme, másrészt pedig akkor — ugyancsak nyelvtani szabály szerint — APÁCZAI neve után kellene állania. Közismert viszont, hogy a „*kis Erdély*”, sőt „*kis haza*” kifejezések általánosan használtak voltak. APÁCZAI is kétségtelenül hazája „parányi” voltára utal bejegyzésében.

Az utolsó szó értelmezésénél pedig, már a rövidítési jelre tekintettel is, de logikai megfontolás alapján is, nem utolsósorban a szó elhelyezése miatt is csak helynévre gon-

2. Ugyanazon kötetben az APÁCZAI tulajdonát jelző bejegyzés és héber nyelvű bibliai mondat

dozhatunk. Hogy aztán az *l* és *b* rövidítés Lugduni Batavorumot jelöli vagy esetleg más helyet, azt lehet tovább nyomozni. A hollandiai akkori egyetemi városokat figyelembe véve a Lugduni Batavorum látszik megnyugtatónak.

APÁCZAI református teológus volt, a héber nyelvet „holt nyelv”-ként tanulta a *Szentírás* megértése céljából, héber nyelvre legfeljebb szórákozásból fordított valamit, mint a jelen bejegyzést is. Ha fordítása nem egyezik is pontosan a héber nyelv minden szabályával, annyi e bejegyzésből is megállapítható, hogy az alapelemeket jól ismerte.

A fentiek alapján a bejegyzés helyesen értelmezett fordításának részünkről ezt tartjuk: „Kijött Apáczai Cseri János a kis [vagy: parányi] Erdélyből, aki szereti és tanulja a szent nyelvet és más keleti nyelveket L[ugduni] B[atavorum]ban.”

MÓDIS LÁSZLÓ

Apáczai Debrecenben őrzött könyvbejegyzései. APÁCZAI CSERE JÁNOS a *Magyar Encyclopaedia* előszavában többek között arról számol be, hogy GELEJI püspöktől külső országokbeli akadémiákra küldetvén, ott „az alaposabb és magasabbrendű hit-

Vida Tall 2' Sem 33

M. I. T. H. VII. V. XVIII

M. E. V. Y. O. R. S. Z. A. G. K. I. S. V. I. T. S. A. T. O. T. E. R. G. G. Y. E. T.

E. S. E. G. Y. S. Z. O. R. O. S. K. A. P. U. S. A. K. I. X. A. Z. S. O. K.

Hivatalosok közzül igen kevesen mennek be az
 örök életre. AVAGY az sok különböző Vallás
 sokk valóságos Proba köve. H. Ellyen minden
 P. A. P. I. S. T. A. L. u. t. h. e. r. a. n. u. s. C. a. l. v. i. n. i. s. t. a. e. s. A. r. m. e. n. i. a. n. u. s. z. e. h.
 g. o. j. a. n. a. k. i. g. a. r. a. r. a. g. m. e. g. s. o. z. a. l. o. s. z. e. j. e. s. z. i. n. a. l. u. j. a. r. a. k.
 h. a. s. v. o. l. e. t. e. s. t. k. y. e. k. e. l. l. e. t. t. e. s. s. e. n. m. e. g. s. l. a. c. h. a. t. t. a. r. a. m. i. n. t. h. a. a. d. t.
 a. z. r. e. j. e. n. I. n. d. e. n. b. o. l. d. o. g. u. l. t. P. r. o. f. e. t. a. k. A. p. o. s. t. o. l. o. k. e. s. E. v. a. n. g.
 e. l. i. s. t. a. k. s. z. L. e. l. i. k. k. e. l. / S. o. l. l. o. / s. a. j. o. k. k. i. b. u. l. e. l. ő. n. y. e. l. e. n.
 i. n. l. a. j. d. o. n. / F. i. l. e. j. v. e. l. h. a. l. l. a. n. a.

1- Bibliának előző Sida Be-
 lité annak nálma Görg nyelvé.
 ki a taltor könyvej a P. A. es E.
 alcait oly megvatalatol fia igyeje ki
 csak egyedül magan a k. igaz val-
 lának. es az kegyes életnek meg
 szathalaltá legyulaga.
 Könyv. 2. 3. vers.
 L. u. d. m. e. g. s.

X E. r. 29. 12.
 E. r. 31. - 14.
 E. r. 32. 15. 16.
 X E. r. 39. 27. 28. 72.
 I. J. o. u. s. 4. 28. 9. 10.
 X X J. o. u. s. 5. 5. 7. 8. 9. 17. 20. 29. 25.
 X J. o. u. s. 12. 24. 32.
 X X J. o. u. s. 17. 11. 16. 19.
 J. o. u. s. 27. 20.
 X X X J. o. u. s. 31. 11. 12. 13. 29. 25. 26.
 X X X J. o. s. u. 1. 7. 8.
 X X 2. 23. 22. 13.
 X X 2. 23. 23. 23. 29.
 2. C. o. r. 17. 9.
 2. C. h. o. 29. 7.
 X X X 2. C. h. o. 39. 14. 21. 30. 31.

2 C. h. o. 25. 12.
 X E. p. h. 6. 14.
 X J. e. h. 8. 12. 15. 18.
 J. e. h. 9. 3.
 X J. e. h. 119. 100.
 J. e. r. 20. 5. 6.
 X X X E. s. a. 8. 19. 20.
 X E. s. a. 30. 4. 9.
 J. e. r. 6. 10.
 X X J. e. r. 23. 20. 27. 28.
 J. e. r. 25. 12. 13.
 X J. e. r. 30. 2. 7. 11. 25.
 E. z. e. 20. 19.
 M. a. t. t. 9. 9.
 M. a. t. 4. 8. 7. 10. 3. 4. 5.
 S. u. l. 15. 2. 3. 6. 9.
 M. a. r. 22. 19.
 M. a. r. 12. 20.
 X X X M. e. 10. 29. 31.
 X X L. u. c. 29. 25. 28. 27. 47.
 X X X J. o. a. n. 5. 39.
 X J. o. a. n. 20. 21.
 X X X J. e. t. 17. 10. 11.
 X J. e. t. 20. 22.
 X X X R. o. m. 19. 4.
 X X X I. C. o. r. 4. 5.
 2. C. o. r. 2. 17.
 X X G. a. l. 6. 10.
 X X E. p. h. 2. 20. 21.
 X P. h. i. l. 3. 19. 10.
 X X X 2. T. i. m. 3. 15. 18. 17.
 2. T. i. m. 1. 20. 21.
 X X X 4. p. o. 22. 14. 19.

APÁCZAI egyik munkájának saját kezűleg frott tervezete

tudomány oltárán áldozni készülvén, a héber nyelv tanulmányozását vettem elő. Ezt még a tudós Árkosi Benedek úr javallatára kezdettem volt meg,¹ de a néma mesterek vezetésével egyedül istentől segítve (senki sem volt ugyanis abban az időben a fehérvári kollégiumban, aki e szent nyelvet tanította vagy tanulta volna).²

E sorokból megállapítható, hogy hazájában csak könyvből tanulgatott, ezzel szemben hihető, hogy a külsőországokbeli egyetemi előadások voltak tanulásának lehetőségei, ami azonban tudvalevőleg csak a nyelvtan és a könyvolvasás elsajátítására készíthette elő a szorgalmas diákot, de a nyelvhasználat igazi szellemébe csak hosszas és anyanyelvű szakértővel való állandó gyakorlás útján mélyülhetett volna el, erre azonban talán nem is törekedett, hiszen neki nem is volt célja héber nyelvű könyvek írása, hanem csak a biblikus szövegek eredetiben való tanulmányozhatása. Tekintettel tehát arra a körülményre, hogy APÁCZAI Hollandiában a héberen kívül más keleti nyelveket, továbbá a görögöt, valamint számos elméleti tantárgyat sajátított el, egyáltalában nem volt lehetősége a nyelvek szellemébe tökéletesen behatolnia.

A Debreceni Református Nagykönyvtárban APÁCZAINAK néhány olyan könyvére találtam, amelyet saját kezű bejegyzéseivel tett megbecsülhetetlen értékűvé. E könyvekre, amelyeket az *Irodalomtörténeti Közlemények* 1964. évi 4. számában ismertettem, szükséges itt újra visszatérnem, részben azért, hogy e fontos bejegyzések képét is bemutassam, részben pedig azért, mivel közleményemben — bevallom, hogy az én elnézésemből — a latin nyelv betűire átírt héber szövegbe hibák csúsztak be. Emiatt azután a héber nyelv tudós szakembereinek adtam gondot a szöveg helyes értelmezésében és APÁCZAI nyelvtudásának értékelésében.³

E könyvek egyike DUVAL János 1632-ben Párizsban megjelent *Dictionarium Latino-Arabicum* c. könyve.⁴ Ennek hátsó belső borítólapján a többek között azt találtam bejegyezve: „Johannis Tsere Apatzaini Ao 1650 Ap. 18. Trajecti.” E sorokban az alább elmondandók miatt jól megjegyzendő a családnev CSERE (TSERE) alakja. Ezzel szemben a hátsó második oldalon héber betűkkel írt szövegben „Jöhännän Cseri Apácái” saját magamegnevezése olvasható. Ezt figyelembe véve, a leghatározottabban kijelenthetem, hogy APÁCZAI egy és ugyanazon időben semmiképpen sem írhatta családnevét két különböző alakban, ezt pedig annak tudatában állíthatom, mert tekintetbe veszem az „i” végződésű családnevek fejlődési menetét. Minthogy pedig egyik régebbi dolgozatomban APÁCZAI összes magamegnevezését táblázatba foglalva, már megállapítottam, hogy 1653-ig mindéig csak a „Csere” s csak külső országokból történt hazatérése után használta a „Cseri” névalakot.⁵ Ebből azután önként következik, hogy a Debrecenben talált héber szövegű bejegyzése semmiképpen sem lehet egyidejű az 1650. évi könyvvásárlás időpontjával, sőt csakis 1653 után már hazájában rajzolta be könyvtárának e kötetébe. Ha tehát tekintetbe veszem SCHEIBER Sándor megállapítását APÁCZAI héber nyelvi tudásával kapcsolatosan, ki kell mondanom, hogy a hasonlóképpen kiváló hebreista EISLER Mátyás jóindulatú véleménye ellenére sem sajátította el tökéletesen a héber nyelvet.

Emellett azután — bár magam egyáltalában nem értek a héber nyelvhez — mégis azt hiszem, hogy MÓDIS Lászlónak a megelőző lapokon közölt indokai alapján abban is mindjárt egyet kell vele értenem, hogy a szöveg utolsó betűi egy helynév rövidítése, s

¹ ÁRKOSI Mihály Benedek 1647—1650-ben volt a fehérvári kollégium akadémikus mestere. (H. J.-nak ÁRKOSIRÓL írott cikke kéziratban.)

² BÁN Imre fordítása a BARTA—KLANICZAY: *Szövegyűjtemény*. 1. köt. 554. l.

³ SCHEIBER Sándor: *Apáczi Csere János héber bejegyzése*. Irod.-tört. Közl. 1965. 86. l. és MÓDIS Lászlónak a *Magy. Könyvszle.* jelen számában közölt cikke.

⁴ Könyvtári jelzete: E 202.

⁵ *Apáczi Csere — Apáczi Cseri*. (Kéziratban.)

ezért a mondatban is jó helyet foglalnak el. Ugyanis a bejegyzés szerint APÁCZAI kijött Erdélyből, s ezért azt is meg kellett neveznie, hogy ugyan hová? vagyis oda, ahol kedvvel tanulja a szent nyelvet és más keleti nyelveket.

Tudjuk, hogy APÁCZAI először Franekerában iratkozott be az egyetemre, ahol ekkor COCCEJUS János, a kor egyik legkiválóbb hebreistája tanított,⁶ APÁCZAI azonban itt még aligha foghatott hozzá e nyelv tanulásához, hanem csak ismerkedhetett az egyetemi élettel és szokásokkal s ezenkívül az AMESIUS hagyatékaképpen itt élő puritánus szellemmel, ellenben a nyelvek tanulására még nem fordíthatott időt. Erre mutat az a helyzet, hogy mintegy hat hét múlva már eltávozva e városból, a nemkülönben jeles tanárokkal ékes Leydában iratkozott be az egyetemre. Itt ERPENIUS és GOLIUS voltak a keleti nyelvek professzorai,⁷ akiknek hihetőleg szorgalmas tanítványa volt. Mindezeket a körülményeket latolgatva, merem hinni, hogy APÁCZAI héber nyelvű bejegyzésének végén levő rövidítést inkább Lugdunum Batavorumra kell feloldani, megjelölvén, hogy komolyan csak itt kezdett hozzá a héber nyelv tanulásához. Erre azután nemcsak a MÓDIS László által meglátott rövidítési jel lehet bizonyíték, hanem az a helyzet is, hogy ez a szó a felirat legvégén egymagában külön kiemelt sort alkot, holott ez akár a megelőző sorban is jól elférhetett volna, mint ahogyan ezt MÓDIS is világosan megindokolja.

Ugyane könyv hátsó belső borítólapjára ugyancsak héber betűkkel írta fel APÁCZAI: „Jahve az Isten, Ő teremtette az eget.”

A Ref. Nagykönyvtárban a fenti köteten kívül APÁCZAI könyvtárának egy másik kötetét is megtaláltam. Ez egy nem kevésbé fontos bejegyzését tartalmazza. E kötet BRANDMYLLERUS Jakabnak az 1620–22. években Baselben megjelent néhány művét foglalja magába.⁸ A kötéstábla elülső belső borítólapján minden megjelölés nélkül, de APÁCZAINAK határozottan felismerhető kezevonásával¹² egy, eddig ismeretlen szerzőjű s csak az 1656. évi váradi s az 1676. évi kolozsvári kiadásában ismert *Menyország ki nyitottat egyetlen egy szoros kapúja*⁹ című művecskének első tervezetét, illetve fogalmazványát tartalmazza,¹⁰ tanúsítván, hogy e munkácska föltétlenül APÁCZAI alkotása. Az eddigi bizonyítás megismétlését e helyen mellőzve, az *Irodalomtörténeti Közleményekben* közölt megállapítások helyességének támogatására a kézírásról még 1962-ben készített fénykép lenyomatát mutatom be.

Egy harmadik kötetben, amely ERPENIUS Tamás 1625-ben Lugdunum Batavorumban megjelent *Psalmi Davidis Regis & Prophetarum Lingva Syriaca* c. munkáját tartalmazza,¹¹ a hátsó őrlapon „Joh. Tsere Apatz Trajecti Ao 1650 Martii 21” bejegyzést találtam. APÁCZAI könyvtárának e darabja azt bizonyítja, hogy tulajdonosa a szíriai nyelvet is tanulta, s netalán éppen az itt első- és harmadikként bemutatott könyvek 1650-ben Utrechtben történt megvásárlása vall arra, hogy ekkor és itt kezdett az arab s a szír nyelv tizetesebb tanulásához.

HEREPEI JÁNOS

Még egyszer Apáczaai Csere János héber könyvbejegyzéséről. Hálás vagyok MÓDIS Lászlónak, hogy figyelmeztetett a héber bejegyzés utolsó szava felett szereplő rövidítési jelre, amely a fotokópián nem vehető ki. Így abban, hogy helynévvel van dolgunk, fel-

⁶ BÁN Imre: *Apáczaai Csere János*. Bp. 1958. 94. l.

⁷ *Uo.* 95–96. l.

⁸ Könyvtári jelzete: *B 56*.

⁹ *RMK* I. 915., 1130.

¹⁰ E megállapítás nagy jelentőségű indokolását lásd BÁN Imre: *Megjegyzések H. J.-nak Apáczaai ismeretlen műveiről szóló közleményéhez*. Irod.-tört. Közl. 1964. 483. l.

¹¹ Könyvtári jelzete: *E 201*.

tétlenül igaza van neki is, HERPEI Jánosnak is. A csatolt éles fényképen viszont az első szó (שׁוֹ) felett is látható rövidítési jel! Rájöttem, hogy ez a következő sorban szereplő név abbreviatúrája: שׁוֹשׁוֹן שׁוֹשׁוֹן. Eszerint a „kijött” igéhez semmi köze. (Hacsak nem szánt a szónak kettős szerepet, amit alig hiszek.) A továbbiakban nem kell exegézisenem változtatnom, hiszen világos, hogy a שׁוֹשׁוֹן ugyanúgy reá vonatkozik, mint az utána következő többi jelző. Ha ennyire vitte a héber nyelvben, azt a legegyszerűbb nyelvtani szabályt kellett tudnia, hogy minden ország- és helynév nőnemű. A fordítás szerintem tehát így hangzik: „A. Cs. J. Apáczai Cseri János Erdélyből, a fiatal, aki szereti és tanulja a héber nyelvet és más keleti nyelveket Leidenben.”

SCHEIBER SÁNDOR

A Rajzolatok kiadási és terjesztési problémái az 1830-as évek végén. Érthető okokból nehéz ellenőrizni azt, amit a régi szerkesztők és lapkiadók egy-egy hírlap vagy folyóirat jövedelmezőségéről mondanak. KOSSUTH *Pesti Hírlapjának* — politikai és társadalmi hatása mellett — nagy anyagi sikere elfelejteti, hogy a lapkiadás a *Pesti Hírlapénál* jóval kisebb példányszám mellett sem járt feltétlenül ráfizetéssel.

MUNKÁCSY János a *Rajzolatok* 1837. évi 50. számában (megjelent június 22-én) a következő elszámolást közli az 1835-ben indult divatlap bevételeiről és kiadásairól az 1837. év első felében:

		fr.	krj.
		p.	p.
23 rézkép metszése	kerül	240	—
ugyanannyi rézlap	”	27	36
” rézkép nyom. 11 500 példányban	”	62	52
” ” papirosa	”	115	12
18 ” füstése 9 000 ”	”	150	—
52 szám nyomtat. 26 000 ”	”	624	—
52 ” pap. legk. 30 000 ív	”	360	—
Ide vetve nem többet csak 5 külföldi lapot		73	—
Az összes költség tesz		1652	40

(A képek példányszáma azért kisebb, mint az összpéldányszám, mert 1836-tól kezdve MUNKÁCSY képek nélkül is fogadott el előfizetést. A nyomtatott példányok száma 500, de ebből 100 különböző címen járó ingyen példány. A képek nagy része színes, ezért kell a „füstés” — ami kézzel történik —, de egy kisebb részük, elsősorban az arcképek, fekete-fehér.)

„A lapokért eső 5 p. forint díjból — folytatja MUNKÁCSY — 24 p. krajczárt levonván a fenséges kir. kincstár részére, 24 krajczárt a postai tisztviselő urak számára, 12 p. krajczárt pedig a félvnyi boríték költséget egészen nem is födezőt, borítékra, marad tisztán 4 p. fr. mely, 400 előfizető után ad: 1600 p.fr.
ebből levonva 1652 „ „ 40 kr.
kihiánylik 52 p.fr. 40 kr.”

Tehát MUNKÁCSY évi 52 ft. 40 kr.-t fizet rá lapjára. De valószínű-e ez? Miből fedezné MUNKÁCSY a deficitet? Irodalmi munkásságából, színművei jövedelméből aligha. Hivatala nem volt, mint később NAGY Ignácnak vagy FRANKENBURGNak. Cikkeket majdnem kizárólag csak saját lapjába írt.¹ De különben is, a lap honoráriumot (úgy látszik) nem fizetett, hiszen nem utolsó érdekessége ennek a számvetésnek, hogy az írói és a szerkesztői munka díjazása teljesen hiányzik belőle. Pedig a *Rajzolatok*nál két évvel fiatalabb *Athenaeum* már rendszeres, megállapított tiszteletdíjakat fizetett.²

¹ Szinnyei: *Magyar írók élete és munkái.*

² DEZSÉNYI Béla — NEMES György: *A magyar sajtó 250 éve.* Bp. 1954. 53. l.

Mecénás vagy éppen valami hivatalos szubvenció nem jöhetett tekintetbe. MUNKÁCSY és társai (KUNOSS, NAGY Ignác, FRANKENBURG, TÓTH Lőrincz, GAÁL József, SUJÁNSZKY, PAJER, REMELLAY) kezdők még. Amellett minden hivatalos nemzeti fórummal (Akadémia, Kisfaludy-Társaság) harcban állnak. De nem valószínű az sem, hogy valami Bécsből kiinduló reakciós szerveződés zsoldosai lettek volna: a reakció akkor még ilyen értelmiségi segédcsoport szervezésére nem gondolt (valószínűleg az 1841-ben indult *Világ* körül alakult ki először ilyen). De maguk a nevek, még a két konzervatív papköltő sem engednek ilyen gyanút. Honoráriumra azonban valószínűleg csakugyan nem tartottak igényt ezek a fiatalok, és bizonyára nem kért pénzt átlátszóan oktató célú novelláért a legszorgalmasabb munkatárs, KARACS Teréz sem. A jellegzetes álnevű alanyi költők: „Bérezhavi”, „Bustavi”, „Légtükry”, „Sósrévi” szintén nem tarthattak igényt munkásságuk pénzben is nyilatkozó értékelésére.³

MUNKÁCSY adatát részben sikerül ellenőrizni, ha elővesszük a *Rajzolatok* eredeti, 1835. december 26-án kötött nyomdai szerződését a „M. K. Tudomány-Egyetemi Könyvnyomtató Intézet”-tel.⁴

Ennek bennünket érdeklő pontjai:

„1-ször. A k. Könyvnyomtató Intézet felvállalja a fennevezett Szerkesztő Ur [MUNKÁCSY] folyóiratának Nyolcszáz példányban, garmond betűkkel, s tulajdon postapapirosán való nyomtatását oly kötelezéssel, hogy minden héten kétszer, ugymint Szerdán és Szombaton, legfeljebb délutáni két óráig, azt a Sajtó és hidegprés alul a Szerkesztő Urnak, saját érte küldendő Embere által kezéhez szolgáltatja.

2-szor. Minden ivnek első lehuzatja akar nyáron, akar télen egyaránt át fog küldetni a Szerkesztő Urhoz a Censura végett. [Ez nem volt magától értetődő: a nyomda Budán volt, a szerkesztő Pesten, s télen több hétre felszedték a hajóhidat.]

3-or ...

4-er. Kötelezi magát az Intézet, hogy e folyóirat új és olyan jó és szép betűkkel, mint a mellyek a Sajtó Betüöntődjében készülhetnek, és olyan fekete s jó festékkel fogja nyomtatni, melly színét nem változtatja.

Ellenben

5-ör. A Szerkesztő Ur elfogadván a K. Intézetnek fenebbi ajánlásait, kötelezi magát, hogy Folyóiratának nyomtatási árát, ivenként Kilencz frt. 43 kr. p.pzel [pengő pénzzel] számlálván, minden félév végével rendszeresen kifizeti.”

Az okmány szerint tehát egy ív nyomtatása 9,43 frt-ba került, 800 példány esetén. A tervezett példányszámot úgy látszik nem tudta elérni MUNKÁCSY, ezért 1837-ben már csak 500 példánnyal számol, s ebből is csak 400 a fizetett, a többi 100 ingyen kerül kiosztásra. Akárhogyan is van, a kisebb példányszám mellett az egy ívre eső nyomdaköltség sokkal kisebb nem lehetett, nagyobb bizonyosan nem.

Heti kétszeri megjelenést számítva 52 egyíves szám mellett ez 490,36 ft-ot jelentett, mintegy 130 forinttal kevesebbet a MUNKÁCSY által megadottnál (624 ft.). Megjegyzendő, hogy MUNKÁCSY számvetése idején a *Rajzolatokat* már nem az Egyetemi Nyomda készítette, hanem (a szintén budai) GYURIÁN és BAGÓ. Lehet, hogy az árban mutatkozó kis különbséget a változás és az eltelt idő magyarázza. A papír-ár nem gyakorolt befolyást a számvetés tételére, mert a papírbeszerzést a szerződés szerint az Egyetemi Nyomda, majd nyilvánvalóan annak utódai is MUNKÁCSY-ra bízták. MUNKÁCSY előfizetési felhívásaiban többször hangoztatja a papír jó minőségét: az első nyomdaváltozáskor (1837. jan. 5.), amikor LANDERER veszi át az előállítását (ettől 1837. júl. 5-én GYURIÁN) — hangsúlyozza, hogy a papír javulni fog (1836. dec. 28-i szám): „A Rajzolatok jövő 1837-re, az eddiginél valamivel karesúbb, de szebb és csinosabb negyedrért

³ GULYÁS Pál *Álnévlexikona* egyiket sem tartotta érdemesnek azonosítani.

⁴ Idézve a nálam levő egyik példányról.

alakban, egészen új öntetű angol közép garmond betűkkel, hetenként egy ívnyi finom velinen . . . fog megjelenni.”

MUNKÁCSY számítását a papír- és nyomdaköltséget illetően többé-kevésbé meggyőzőnek fogadhatjuk el. Az illusztrációkra (színes divatképek, és — ritkábban — fekete-fehér arcképek, utóbbiak egy „nemzeti képtár” c. sorozatot alkotnak) vonatkozó összehasonlító vizsgálat sem hoz a szerkesztő-kiadót meghazudtoló eredményt. Különbösen is, a képek szép kiállítására MUNKÁCSY még nagyobb gondot fordított, mint a szöveges lapokéra. SZÉCHENYI Istvánné képét BARABÁSSAL rajzoltatta (1836. júl. 13-i szám). Az első évfolyamban TORSCH Leó, azontúl túlnyomóan PERLASZKA Domokos szignatúráját látjuk a képeken, mint a metszetek készítőit, mindkettő a kor közismert és elismert mestere.⁵ A rézmetszés történetében azt találjuk, hogy a metszetek ára nagyon változó, de megközelítőleg annyi, vagy inkább valamivel magasabb, mint MUNKÁCSY írja.⁶

Még a postát és a kézbesítést terhelő költségek pontosságát is igazolják az egykorú források. MUNKÁCSY idevágó költségkimutatásában a „fenséges kir. kinestár” alatt a postakinestár értendő, és ez valóban 24 kr-t számított példányonként és évenként. Az egykorú posta-szabályzat azt is kimondja, hogy ezenkívül a megrendelést közvetítő postahivatalnak („posta tisztviselő uraknak”) is jár 24 kr.⁷ Végül a szerkesztő minden 10 előfizetőért egy ingyen példányt ígér s nyilván ad is az előfizetegyűjtőknek.

Bár nem hisszük, hogy ez MUNKÁCSY számításait, bevételek és kiadások egyensúlyát végleg eldöntené, meg kell említenünk, hogy egy jövedelmi forrásról hallgat a BAJZA Józseffel polemizáló harcias szerkesztő. Ez a forrás a hirdetések díja. Az újsághirdetés, mint rendszeres, nyilvántartott jövedelmi forrás ebben az időben Magyarországon még nem szerepelt. De kétségtelen, hogy az innen eredő bevétellel számolnak a kiadók. Az 1835. évi folyamban közölt másfél lapos, köszönő levelekkel s a hírverés egyéb egykorú eszközeivel tarkított reklám a hajnövesztő és dúsító „svájci fűolajról” (235—236. l., majd még egyszer megismételve a köv. számban) — nyilván nem szíveségből jelent meg. De máshol is találhatunk hirdetéseket, bár nem minden számban. És bizonyára nem csalódunk, ha a divatképeket magyarázó leírásokban feltüntetett ruhaszalomonokról és más cégekről is feltesszük, hogy lerótták hálájukat teljes címük közléséért. A divatleírások és a divatüzlet összefüggéseinek a felderítése talán adatot fog szolgáltatni divatlapjaink kiadási viszonyainak teljes megismeréséhez.

A *Rajzolatok* folytatásaként megjelent nagy formátumú *Budapesti Rajzolatok*, majd a *Sürgöny* már rendszeresen, sokszor az utolsó lap $\frac{3}{4}$ részéig terjedő mértékben hoznak hirdetéseket, és az előfizetési felhívásokban a hirdetési tarifát is közlik (pl. 1839. júl. 30.): „. . . felvétetik e politikai lapok mellé, kisebb jelentéseknél 5., nagyobb hasáb sorától 4 pengő krajczárral számítva, hirdetése mindannak: mi a kereskedés, szorgalom, műipar, fényűzés, gazdaság mezejébe tartozik. Hirdetések: adás, vevés, szerződés, haszonbérlet, csődület, árverések iránt. Tudakozások: hivatal, foglalatosság, keresetmódok, pénzadás vagy kölcsön után; szóval: a beiktatási díjak legkisebb felesigázása nélkül, mindenféle hirdetések és jelentések, a fennkített jutalmas [jutányos] árért fognak közöltetni.”

MUNKÁCSY valószínűleg nem sokat kereshetett a *Rajzolatokon*, de bizvást hihetjük, hogy nem is fizetett rá divatlapjára. Mentségére — ha ilyenre szükség volna — felhozhatnánk, hogy mégsem az anyagi siker volt az igazi célja. Ismételten megkísé-

⁵ PATAKY Dénes: *A magyar rézmetszés története*. Bp. 1951. 38., 47., 233—234. l. PATAKY nem említi a PERLASZKA által illusztrált lapok közt a *Rajzolatokat*.

⁶ *Uo.* 39. l.

⁷ DEZSÉNYI Béla: *A magyar hírlap útja kiadó és közönség között a XIX. század első felében*. Magy. Könyvszle. 1943. 413—428. l.

relte, hogy lapját politikai orgánummá alakítsa át: ez több visszautasítás után a helytartóság részéről 1838 második felétől kezdve sikerült is, akkor a *Rajzolatok* címe *Budapesti Rajzolatokra* változott, majd 1840. ápr. 5-től *Sürgönyre*.⁸ Tehát MUNKÁCSY ambíciója a politikai újságírás, nem a pénzszerzés. Talán kezdettől fogva ez volt a terve, amikor a divatlapot megindította, és nincs egészen kizárva, hogy erre mutató elszólás, amikor a *Rajzolatokat* mindjárt az első számon „napi lap”-nak nevezi. A nyugati napilapok az egykorú írókra általános vonzóerőt gyakoroltak, hiszen BAJZA is kért engedélyt napilap kiadására, akár előtte öt évvel KISFALUDY Károly.

Nem ennek a közleménynek a keretébe tartozik már, de érdemes utalni arra, amit tudomásom szerint a magyar sajtó története eddig nem vett észre: hogy MUNKÁCSY szerkesztői működésének valóságos új korszaka kezdődik, amikor a politikai lapra elnyert engedély alapján 1838 júliusától kezdve *Budapesti Rajzolatok* címmel teljesen átalakítja letűnt folyóiratát. A *Rudapesti Rajzolatok* már nagy alakban, ívrét formában jelenik meg, mint eddig egyetlen magyar újság sem, és utána is jó ideig csak a majdani *Pesti Hírlap*. Tördelése és rovatozása a nyugati sajtó képét tükrözi — ezt szintén csak a *Pesti Hírlap* valósítja meg ilyen teljességgel. Egyáltalán, a *Pesti Hírlap* tartalmából Munkácsynál csak egy hiányzik — igaz, ez a leglényegesebb — a vezércikk.

MUNKÁCSY maga is öntudattal utal erre előfizetési felhívásában (1839. dec. 31.): „Lapjaink külső csinossága ellen, úgy hisszük, eddig sem volt panasz, s hogy jövődőre sem leend, tettel fogjuk bebizonyítani. Új évtől kezdve lapjainkat új öntetű betűkkel adhatjuk, mostani nagyságában, sokoldalúságában és tömörségében. Különösen figyelemztetjük a közönséget eddig adott s ezután is adandó azon czikkelyeinkre, mellyek más lapok felett lapjainkban egyedül és kirekesztőleg állottak és állani fognak, s mellyek nevezetesen a kereskedést, ipart, gazdaságot, pénzügyi dolgokat . . . érdeklik.”

A *Sürgöny* politikai tartalma is elgondolkoztató: a lap elején hozza a kritikus 1839/40-i országgyűlés híreit — persze még nem részletes tudósításokat, de néha feltűnően terjedelmeseket. Már idézett előfizetési felhívásában valamiféle középutas politikát hirdet, de a programban a „haladás” szó is megcsendül . . .

Köztudomású, hogy a *Sürgöny* engedélyének megszerzése útján teremtett LANDEBERER formai alapot a *Pesti Hírlap* megindítására 1841-ben.⁹

Talán többet is köszönhetett a *Pesti Hírlap* a *Sürgönynek*, mint lapengedélyét?

DEZSÉNYI BÉLA

Az „Il principe” első magyar fordítása. Majdnem három és félszázados késéssel került az *Il principe*, Niccolò MACHIAVELLI világhírű műve a magyar olvasók kezébe.¹ 1848-ban PERLAKY Sándor (1812—1870) ügyvéd fordításában *A' fejedelem* címmel adta ki Pesten a TRATTNER—KÁROLYI cég a fordító rövid előszavának (Halimba [Veszprém megyei falu, egyébként az író álneve is] Oct. 20. 1847) a kíséretében. A fordítás szövegét megelőzi a *Machiavelli* című bevezető tanulmány; forrását a fordító a következőképpen jelölte meg: „Philosophie du droit, par Lermnier. Paris 1831”. Első *Principe*-fordításunk szó szerinti hűséggel adja a szöveget, sajnos, néhol elég homályosan. Hat évtized követte az első kísérletet, amikor 1906-ban ORBÁN Dezső sikerült munkája, a mű második fordítása megjelent, a Franklin Társulat kiadásában a GYULAI Pál szerkesztette nép-

⁸ Az átalakulás történetéről ált. FERENCZY József: *A magyar hírlapirodalom története 1780-tól 1867-ig*. Bp. 1887. 268. l.

⁹ FERENCZY: *I. h.*

¹ A *Discorsit* 1862-ben fordította magyarra PADOS János orvosdoktor, róm. kat. plébános (1820—1872) *Értekezések Titus Livius romai történeteinek X. első könyve fölött* címmel (Pest, 1862, Lauffer és Stolp. XVI, 517, XI 1).

szerű *Olcso Könyvtár* sorozat 1446—1449. számú köteteként. Ez az átültetés a PERLAKY-félenél nemcsak modernebb, de jóval világosabb is. Három évtizeddel később LÁNYI Margit tett kísérletet 1939-ben megjelent *A fejedelem* fordításával,² a Phönix Kiadó *Klasszikus Írások* sorozatában Rodolfo MOSCA előszavának kíséretében. A műnek gördülékeny, jó fordítását adta gazdag jegyzetapparátussal felszerelve. JUHÁSZ Vilmos fordításában, magvas bevezetésével jelent meg a negyedik *Principe*-fordítás 1942-ben az Officina Kiadó *Officina Könyvtár* sorozatának 7/8. köteteként, NAGY FRIGYES *Antimachiavell* című támadó iratának a társaságában. Végül 1964-ben a Magyar Helikon adta ki az ötödik fordítást LUTTER Éva átültetésében. A fordítás stílusa könnyed és gördülékeny, majdnem olvasmányos.

Kutatásaink során előkerült az *Il principé*nek egy további, hatodik fordítása is, mely azonban időben megelőzi mind az ötöt.³ LÁSZLÓ Gyula egyetemi tanár egy alkalommal felhívta a figyelmemet, hogy gyűjteményében egy nagyobb kézirat van; megtekintéskor láttam, hogy *A fejedelem* egy régi, ismeretlen fordításáról van szó. Előző tulajdonosától még megkaptam a kézirat előtörténetére vonatkozó hozzáintézett érdekes levelet és a mű fordítójának, KAZINCZY Gábornak a fordítás idejében készült fényképét. Az említett levélből az *Il principé*re vonatkozó részt közöljük: „A Kazinczy-féle „Principe” fordítással kapcsolatban! Kazinczy Lajosnak 48-ban adjutánsa volt az én Zolnay Sámuel nevű dédnagybátyám. Így Kazinczy Lajosnak és Gábornak is egy-egy arcképe is maradt nálunk”.

KAZINCZY Gábor fordítása 1844-ben készült a Zemplén megyei Berettőn levő ősi birtokán. A címlap bizonyossága szerint „1844 novemb.” A kéziratot a fordító nyilván a saját passziójából készítette. A nemcsak gondosan szövegű, de igényes műfordítást — a kézirat bizonyossága szerint — 1856-ban elővette, és lényeges javításokat eszközölt rajta.

A 22×28 cm nagyságú 56 fehér íves levélből (112 lap) álló füzetet halványkék borítólap fogja össze. Külső oldalán KAZINCZY Gábor 1856-i írásával csak ennyi található: „Machiavelli 1856”, a hátsó borítófedélen piros ceruzával: „Kazinczy Gábor”, alatta kék tintával: „Kazinczy Gábor fordítása”. A füzet belső lapján: „A fejedelem Nicolo Machiavelli után. — Berettó. 1844. novemb.” A füzet első négy levele érintetlenül maradt, a tulajdonképpeni szöveg csak az 5. levéltől ([1.] laptól) az 56. levélig (103. lapig) terjed, a [104.], helyesen [112.] lap üresen maradt.

Az írás jól olvasható, tiszta, vékony-hegyű tollal íródott, míg a 12 évvel későbbi javítások vastagabban vannak részben magába a szövegbe, részben a szokásos korrektúrai jelekkel a nagyon széles margóra írva. A szövegjavítások olyan méretűek és annyira energikusan átírtak, hogy igen sok helyen az eredeti, első fogalmazást már nem lehet rekonstruálni.

A fordítás művészi tolmácsolás, finoman árnyalt és gazdagon választékos, messze felülmúlja a PERLAKY-féle elsőnek ismert átültetést, művészi és irodalomtörténeti bece pedig az összes eddig ismertekkel összevetve, vitán felül álló. A beces irodalomtörténeti emlék elkerülte a kutatók figyelmét; sem SZINNYEI József a *Magyar írók élete és munkái*-ban nem említi,⁴ sem KAZINCZY Gábor monográfusai nem ismerik. A Magyar Tudományos Akadémia kéziratárában őrzött, főleg TOLDY Ferencel évtizedekig folytatott levelezésének a részletes áttanulmányozása sem derített fényt a kézirat eredetére vagy céljára nézve. Sőt a KAZINCZY Gábor hagyatékáról készített feljegyzésekben sem szerepel.

² 1944-ben 2. kiadásban is megjelent, de már a fordító előszavával.

³ Szemelvényeket fordított KARDOS Tibor is a *Világirodalmi antológia* 2. kötetében (Bp. 1955. 565—569. l.).

⁴ 5. kötet. Bp. 1897. 1291—1299. has.

Feltevésünk szerint KAZINCZY Gábor fordítását 1844-ben magánszorgalomból készítette, s azt nem szánta kiadásra. Mivel az eredeti mű érdekelhette, kiváltképpen óhajtotta, hogy az magyar nyelven is keze ügyében legyen. Évekig nem foglalkoztatta az *Il principe* problémája, majd 1856-ban ismét elővette, és a fordítást az eredetivel összevetve, gondosan kijavította, mondhatnók modernizálta. Talán ekkor foglalkoztathatta a szeretett mű kiadásának a gondolata, mert ebben az időben vált egyre sűrűbbé TOLDY Ferenczel való levelezése is, aki állandóan kéziratokat sürgetett, elsősorban folyóirata, az *Új Magyar Muzeum* számára, de nyoma van annak is, hogy TOLDY önálló művek kiadására is késznek látszott.⁵ Lehet, hogy egy ilyen jellegű felszólításra vette ismét kézbe a *Principe* fordításának porosodó kéziratát, és dolgozta át, majd — talán a nagyobb terjedelem gátló akadálya miatt — adta ismét íróasztala fiókjának, az enyészet, illetve az akkor alig remélhetett felfedezés számára.

Hogy KAZINCZY Gábornak milyen *Principe*-kiadás állhatott rendelkezésére, erre nem tudunk megnyugtató választ adni, mert sem az Országos Széchényi Könyvtár, sem a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, sem az Egyetemi Könyvtár állományában található MACHIAVELLI-kiadások alapján nem sikerült a kérdésre választ kapni, az azonban majdnem bizonyos, hogy eredeti olasz szöveg után dolgozott, mégpedig — gyanításunk alapján — egy 1813-i milánói gyűjteményes kiadás állhatott rendelkezésére.

KOZOCSA SÁNDOR

A Magyar Könyvészet programja. Nemzeti bibliográfiánk előfutárai sorában figyelemre méltó helyet foglal el a MAGYAR Mihály könyvkereskedő (1820—1860) által 1855—56-ban kiadott *Magyar Könyvészet*. Ezt MAGYAR az általa és EGGENBERGER által 1842 és 1848 között szerkesztett *Irodalmi Hirdető* folytatásának szánta, s ezért ebben a legújabb irodalom kurrens közrebocsátása mellett az 1849—55. évek retrospektív bibliográfiáját is publikálni kívánta.

Könyvtárainkban a *Magyar Könyvészet* füzetei csak nagyon hiányosan maradtak fenn, s ezekből alig következtethetünk arra, hogy a szerkesztő mily szempontok szerint határozta el a bibliográfiájába felvett műveket. Ismereteinket értékesen egészítik ki a levéltári adatok (Országos Levéltár, Abszolutizmuskori Levéltárak, Militär- und Civil-Gouvernement iratai 13.796/3.633—II.—1856). Az iratok szerint MAGYAR Mihály könyvkereskedő és a pesti Landesgericht könyvbecsüse 1855 júliusában indította meg bibliográfiáját, de elmulasztotta, hogy annak megjelentetéséhez a hatóságok engedélyét is elnyerje. 1856 tavaszán e körülményt jelentették a Katonai és Polgári Kormányzóságnak, s ez arra az álláspontra helyezkedett, hogy a periodikusan megjelenő könyvjegyzékek szakfolyóiratoknak tekintendők, s így a *Magyar Könyvészet* kiadásához céljának, tartalmának az ismertetése mellett utólag engedélyt kell kérni. MAGYAR Mihály 1856. június 14-én kelt engedélyt kérő beadványában a következőképpen határozza meg a *Magyar Könyvészet*be felvett műveket: 1. Magyarországon bármely nyelven megjelent elsősorban irodalmi értékű könyvek, továbbá zeneművek és műnyomatok, 2. a külföldön megjelent, Magyarországon terjeszthető magyar nyelvű vagy Magyarországra vonatkozó művek.

Bár az abszolutizmus hatóságai engedélyzték a megjelenését, a *Magyar Könyvészet* még 1856-ban megszűnt. A vállalkozás folytatását kell látnunk a MAGYAR Mihály kiadásában megjelent *Kalauz* c. folyóirat bibliográfiai rovatában, majd 1858-tól a *Magyar*

⁵ KAZINCZY Gábor és TOLDY Ferenc kiadatlan levelezése a Magyar Tudományos Akadémia kéziratárában található.

Sajtó c. hírlap rendszeresen közölt *Magyar Könyvészetében*. MAGYAR Mihály beadványából az is kitűnik, hogy célkitűzése túlnő egy kereskedelmi jellegű könyvjegyzék keretein, és így joggal tekinthetjük a *Magyar Nemzeti Bibliográfia* egyik előfutárának.

TURÁNYI KORNÉL

Szamuely Tibor tábori újságai. SZAMUELY Tibor írói öröksége koránt sincs még összegyűjtve. Kora ifjúságától gyakorolta írói mesterségét. Tudjuk róla, hogy a háború előtt különböző lapokban már megjelentek a *Huszdik Század* és a Galilei Kör hatására írt cikkei, a kor haladó szellemétől érintett antiklerikális dolgozatai. Kötetre is előkészített belőlük. Az első világháború kitörése megakadályozta kiadásukban.

Örökségében rendőri igazolvány található arról, hogy a *Népszava* munkatársa is volt. KUN Béla 1918 elején való találkozásukra emlékezve SZAMUELYT úgy jellemezte, hogy „nem volt régi marxista, de jól ismerte Marx és Engels főmunkáit, sokat olvasott Lenin műveiből. Marxista műveltsége felülmúlta a szociáldemokrata vezérkar ismereteinek átlagát.”

Mégis milyen más világ tükröződik az alig ismert, közvetlen a forradalom előtti írásaiban, mint azokban, amelyeket a Nagy Októberi Forradalomban vagy a Magyar Tanácsköztársaság idején írt.

SZAMUELY fejlődésének a regisztrálására mellőzhetetlenek az előzmények, a kiindulás egyes fokainak a megkeresése.

Ilyen, alig ismert mozzanata életének, amikor tábori újságokat írt, szerkesztett becsvággal, szatirikus hevülettel, kora retrográd cselekményeinek a kigúnyolására.

I. *Lövészarok és Vidéke*. SZAMUELY Tibort először felmentették a bevonulás alól. Háborúellenes sajtónyilatkozatai miatt az engedélyt azonban visszavonták. A front katonai vasfegyelmére gondolhattak, amikor a 65-ös közös gyalogzred illetékesei mégis engedélyezték a *Lövészarok és Vidéke* c. tábori lapocska megindítását. A *Lövészarok és Vidéke* nagy kockás papíron, tintaceruzával írva és indigóval másolva jelent meg. Minden számát gondosan cenzúrázták, helyenként megtalálható rajta a cenzor grafitceruzával írott megjegyzése.

Mindössze négy számban jelent meg, időben nem telett többre, mert SZAMUELY Tibor két hónapi rövid fronton léte után 1915. május 14-én orosz fogságba esett.

A *Lövészarok és Vidéke* első száma 1915. április 15-én, utána április 16-án, majd április 22-én és május 4-én jelent meg. Nem érdektelenek minden szám elején SZAMUELY más és más módon jelentkező bevezetői.

1. szám: „A lap megjelenési ideje egész bizonytalan. A szerkesztést kényszerűségből Szamuely Tibor önkéntes káplár, adjutáns végzi.

A kiadás joga, a bevétel minden reménye nélkül Tyra A. törzsőrmeesteré.”

2. szám: „Megjelenik az első szám váratlan sikerére való tekintettel másodszer is. Az előfizetési ár az olvasók gavallériájára van bízva. Küldeményeket II. Zug Főhadiszállásra fogadnak el.

Szerkesztési munkát kétségbeesett igyekezettel Szamuely Tibor önkéntes káplár végzi még mindég. A kiadás dicsősége, a bevétel bizonytalanságára való tekintettel Tyra András törzsőrmeestert illeti.”

3. szám: „Megjelenik váratlan sikerére való tekintettel egyre gyakrabban. A szerkesztés munkáját, most már felsőbb parancsra, Szamuely Tibor önkéntes káplár végzi. Minden kiadás és bevétel Tyra őrmesteré.”

4. szám: „Megjelenik a legbizonytalanabb időközökben. Előfizetni szivar és ital-neműekkel is lehet. Szerkesztő Szamuely Tibor még mindig csak önkéntes káplár. Kiadó Tyra András törzsőrmeester, főhadiszállásmeester. A harmadik számból értesülünk, hogy a tisztikarban bizonyos áthelyezések történtek, de a helycsere nem hozott rendszer-változást, mert a lap megmaradt.”

Játékos, egyben gunyoros szavak ajánlják a bevezető mondanivalóit. Csípős megjegyzések, véleményadás, rosszallás, lesújtó görbetükrök jelennek meg SZAMUELY tevékenysége nyomán. Katonaságról, feljebbvalókról, gonosz bánásmódról, a tehetetlen kicsi emberek vergődéséről.

A *Lövészarok és Vidéke* megjelenési helye máris cenzúrázott; illetve a cenzor grafitceruzával kihúzta. Kis igyekezettel kiolvasható. Az első cikk is *Húsvéti szeretet-adományok* címmel a cenzúra martalékává lett.

SZAMUELYnek a cenzor megengedte, hogy az üresen maradt ablakban, egy önkritikai mondatot helyezhessen el: „A túlságosan nagy igényekről tanúskodó cikket, szerénytelen és méltatlankodó hangja miatt a cenzúra elkobozta.”

A cenzor elfogadta. SZAMUELY észrevette a cenzor gyengeségét, a rést tágitotta. SZAMUELYtól az első oldalra hálaverset követeltek. Valamelyik akkori lapból versecskét vágott ki, beragasztotta:

„Nincs még veszve Lengyelország
Él, remél mi általunk,
Amit elvett a zsarnokság
visszavijja hős karunk.”

A vers ennél is rosszabb második szakasza után SZAMUELY a következő megjegyzést fűzi: „Ez a vers a megrendelt hálaverset helyettesíti.”

Ezredének kémeiktől rémüldöző tisztikarát sokféle formában teszi neveltségessé. *Hadnagy uram* című cikkében fiktív kémet küld az orosz vonalak mögé. A kém levelét közli, melyben beszámol küldetése teljesítéséről. A kém örvendezve jelenti, hogy a muszkák milyen szívélyes, ostoba emberek. Fogalmuk nem volt arról, miként bukkant fel az ő lövészárkukban. Azt állították, hogy már várták, testvéreinek szólították. Nem vették észre, hogy hadállásait kémeleli. Etették, itatták minden jóval, majd elküldték Szibériába világot látni. A kém ezzel teljesen egyetértett, úgysis szándékában volt a muszkák itteni hadállásait is kikémelelni.

A cenzúra homályosnak tartotta a jelentést, kiegészítette: „Igen vakmerő, bátor katona (a magyar kém), a kémörjáratból, amelyre önmaga vállalkozott egyedül, nem jött többet vissza”.

SZAMUELY több kémhistóriát közölt lapjában. Fantáziája a kis emberek védelmében hozta létre gunyos írásait, amelyekkel a tisztikart támadta.

Hogy ítélnek halálra egy kémkedő katonát című cikke egy hadbíróági tárgyalás előzményeit mondja el. Alig szól a főhősről, akit úgyis meghallgatása nélkül felkötnek. A bírósági tárgyalást előadásnak mondja, ahol a tanúk tartanak együgyű előadásokat a szerencsétlen katona terhére, aki nem érdekli őket. Kifogást a tisztelendő úr tett, de nem a vádlott érdekében, hanem az alig várt ebéd ellen, mert a szakács tésztát főzött. A hadbíró uraknak meg a villásreggeli a gondjuk, nem a vádlott, akinek a sorsa elfogatása pillanatában eldőlt.

SZAMUELY a számára lehető keretek között merész szavakba öntött felvilágosító munkát végez. *Elkészett és komolytalan tudósítás a zászlószentelési ünnepélyről* szóló cikkében rosszallásának ad kifejezést, hogy tűző napsugárban a legénység ezrei órák hosszat szenvednek, és az excellenciás báró PFLANZER-BALTIN hadseregparancsnok úr nem érdeklik. SZAMUELY leírást ad a végre érkezőkről, a vörösposztós parancsnokról és vezérkaráról, akiket azért nem látott meg a muszka, mert még a kardjuk szíja is csukaszürke volt. Apróbb baleseteket okozott a ministráló baka, aki kiborította a kehelyből a megszentelt bort. A táborig tisztelendő úr bor híján kénytelen volt vizet hőrpinteni. Így legalább megváltoztatta a közmondást: bort prédikált és vizet ivott. Egy másik közvitéz, aki

szuronyos fegyverével az oltár mellett őrködött, e ritka látványosságtól annyira rosszul lett, hogy sietve fel kellett váltani.

Körvadászat a harctéren c. cikkében RÖSZLER patrul muszkának nézte az egyik nyulat és vitézül szerteszt szaladt tőle. TAUSZ Lajos hadnagy rókát sejtett és drótcspadát állított fel, de a róka lerágta a bedrótozott fatörzset, és megszökött a dróttal együtt. TYRA törzsőrmester, a *Lövészárok és Vidéke* kiadója éjjeli farkasvadászatot kutyát lőtt. SZAMUELY a kimúltnak „kémkutya” címet adományozott. *Új elő nem fizetőinkhez* c. cikkét SZAMUELY így kezdi: „Május elseje elmúlt odahaza pazar pompával, mert virítanak a legszebb házbérgondok és a gyöngyvirág. A lapokban most jelennek meg a legszebb és a leghangzatosabb előfizetési felhívások. Illő tehát, hogy mi is — a legszebb és legritkább gyümölcse a világháborúnak — előfizetőink, illetve elő nem fizetőink hatalmassá nőtt táborában, meghordozzuk a véres kardot . . .” Utána kifejti, hogy a *Lövészárok és Vidéke*, mint a sajtószabadság szülötte, él is mindenkor ezzel a szabadsággal, amelyet bűn és erkölestelenség volna megnyírni, mert mindenkiel szemben az igazságért harcol, hízegést vagy megalázkodást ne várjon tőlük senki sem. Elég ha hivatalos ügyekben kénytelenek a katonai szolgálati szabályzat kínai copfja előtt térdet, fejet hajtani. A lövészárokban, pár száz lépésnyire a muszkáktól, megengedik maguknak azt a luxust, hogy a lap belenyúl az emberek veséjébe, ha mindjárt ez a vese az övék is véletlenül. Terror és fenyegetés nem téríti el őket kitérített céljuktól. A halál ügyis százezer alakban várja őket.

A cenzor grafiteruzás megjegyzése: „Előfizetési díjnak egy üveg pezsgőt küldtem, azon megjegyzéssel, ha mégegyszer mernek ilyen tiszteletlenül írni, hát a szerkesztő és a kiadó 10—10 botot kap, de meztelenre.”

II. *Dauria*. A botozásra nem került sor. SZAMUELY a *Lövészárok és Vidéke* 4. számának megjelenése után 13 nappal esett orosz fogságba

Dauria város Mandzsúria határán a burját dombok között, ide került hosszas gyaloglás és vonatozás után SZAMUELY Tibor. Huszonöt éves volt akkor. Alig helyezkedett el a hadifogolytáborban, újra kézírásos újságot kezdett írni, *Dauria* címmel. A *Dauria* megjelenési dátumai: 1915. XII. 15., 1916. I. 2., 1916. I. 9.

Közel hatvan magyar hadifogoly lapról tudunk Szibériában.¹ SZAMUELY lapja nincs közöttük. Most adunk róla számot először.

A lap külső megjelenési formájában, „tördelésében”, cikkeinek azonos szellemében, hírei elhelyezésében, a hírek kiválasztásának a módszerében hasonlít a *Lövészárok és Vidéke*hez, mégis megtalálhatók a megfelelő különbségek is.

A *Dauriában* a cenzor vagy a cenzúrázás nyoma nem található, következésképpen új szavak, új fogalmak tűnnek elő SZAMUELY szótárából.

„Kancsuka országa”, „orosz horda”, „rabló kozákok”, „rablánc”, új orosz nevek, új orosz városok jelentkeznek.

Megvesztegethető örök, sikkasztó orosz tisztok sorjáznak. Nem ritka az ilyen kitétel: tífusz, fekete himlő, tetű, új fogalmak, amit a 65-ös gyalogezred hazai lövészárkában nem lehetett kiejteni: Béke, ezzel együtt jelenik meg az álhírek rovata és a vöröskeresztről híresztelt jótékonyágok. A *Dauria* hasábjairól eltűntek a hazai parancsnokok és TYRA törzsőrmester úr. A tisztok megmaradtak zászlótlól ezredesig.

A cári Oroszország 50—75 rubellel boldogítja őket havonta. A legénység élelmezésére fordítandó összegeket a táborot őrző orosz tisztok jórészt elsikkasztják. A magyar tisztok saját parancsnokaik fegyelme alatt élnek. Kötelező megvesztegetési pénzeket szolgáltatnak saját kasszájukba, és a maguk módján, a katonai hierarchiának megfelelően

¹ TERBE Lajos: *Szibériai magyar lapok 1915—1921*. Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve 1958. Bp. 1959. 258—284. 1.

tartanak össze. A fogság helyzetében is imperialista álmoktól terhesek, az akkor még létező „Nagy-Magyarország” területére büszke fiai. Úgy vélik, hogy nekik e leválasztott állapotban is hűen kell szolgálniuk a császárt, illetve FERENC JÓZSEFET, a királyt. Előírások, merevek, a legkisebb nézeteltérésre segédek megjelennek, hosszú jegyzőkönyveket vesznek fel, azokat eldugják ruháik bélésebe, hogy majd hazaviszik, és akkor jön az elszámolás.

SZAMUELY állandó kemény hadakozása (amelyért megfelelő fizetséget kap a végén, magyar tisztjei törbe csalják és három bordáját betörik) lényegében nem tér el attól a módszertől, amit a *Lövészarok és Vidék*ekben gyakorolt. Fantáziában dús, a tényleges és lényeges kérdésekre rátapintó és ingerlően gúnyos. Kiforgatja és nevetségessé teszi a hatalmas teljét mutogató, mindent eluraló Paprika Jancsi tisztek kóccal bélelt táborát.

A *Dauria* bevezetője, a *Mit akarunk* című cikk eltérést mutat a *Lövészarok és Vidéke* bevezetőjétől, ami ott a 4. számban jelent meg, meglehetősen kimunkált körülmények között.

SZAMUELY, a politikus a *Lövészarok és Vidék*ekben lépésről lépésre, számtól számig hegyezte tollát, és észrevette, hogy jó fogadásra talál. A pusztá megjelenés tényével és széleskörű olvasottságával előkészítette a legmagasabb rangú tiszteket is, nyugodjanak bele, hogy az alantas tisztek és a legénység is igényel jogokat, az emberi méltóság jelenlétének halvány reményét.

A *Dauria*ban más előfeltételek voltak. A hadifoglyok mély sebektől gyötörtén, nyomorult, embertelen körülmények között, hónapokon keresztül vándorolva érkeztek a kijelölt szállásra. Piszokban, lerongyolódva, eltetvesedve, csaknem minden orvosi segítség nélkül. A járványok megtizedelték őket.

SZAMUELY lapja a legénységnek is szólt, akiket némileg vigasztalni is kellett. Vidítani, örömet és reményt elhinteni közöttük, sorsukat enyhíteni. A *Dauria* mindhárom számán ez az irányelv fut végig. A kritikát a tisztek gőgje, kivételezettsége, viszonylag nélkülözésmentes életmódja, botránnyaik, nyegle nyafogásaik, a legénység gondjait semmibe vevő magatartásuk és a velük összejátszó megvesztegetett orosz tisztikar ellen alkalmazza.

SZAMUELY megrendülten látja a hazájukat, otthonukat vesztett, legénységi népvándorlást, s szelíden mondogatja: nem akar oktatni, sem meggyőzni, inkább mulatni, ha ugyan szabad és lehet mulatni a szomorú rabságban. Kéri, hogy a bohókás lapot ne vegyék komolyan, álarc és színes festékekkel terhelt a lapocska, s csak arra jó, hogy megjegyzéseiknek nyilvánosságot adjon. A festékes clowni mosoly sarkában azonban ott ül az ugrásra kész SZAMUELY teljes fegyverzetében, és már a következő közleményeiben újra ütőképesen rombolja a korlátokat.

A *főhadnagy úr levele neje önmagységához* című, az első két számban folytatott írásában SZAMUELY a nem dolgozó, unatkozó tisztikar semmittevéséből eredő ábrándjait jellemzi. Haszontalanságaikat a közkatonák nehéz, mindennapi munkájával szemben. A főhadnagy úr az így keménységére, az orosz barbarizmusra panaszkodik, mert a kantin még mindig nem árul ananászt, libamájpástétomot, az oroszok újabbban megtiltották a konyhakos, hajnalig tartó zenés multságokat. Utálja a hideget. A vaját baltával vágják. Szerencéssek, akik vakok, bénák, félkarúak, mint invalidusok hazamehetnek.

Mindenki hazamegy c. élcében SZAMUELY az álhíreket gúnyolja. Nem létező csereberéket hajt végre. Fiktív megállapodásról beszél a hadviselő felek között, amelynek értelmében kicserélik a jogászokat, tekintettel arra, hogy Oroszországban nagy a jogtalanság. Kicserélik a tanítókat, nehogy még nagyobb legyen az orosz analfabéták száma. Legeslegvégül kicserélik az összes álhírterjesztőket, mert ezekre nincs szüksége egyik államnak sem.

A *nyomor leleményes* c. eszmefuttatása Hadifogoly János, az éhes katona pénzszerzési töprengéseit szedi csokorra. Elkoptatott lehetőség tisztektől könyöradományt gyűjteni. Talpnélküli bakancs, cafatokban lógó nadrág jó ajánlólevél. Mákos süteményt vagy mogyorós cukorkát árulni rossz üzlet. Lopott fát eladni 20 napi bezárást jelent. „Nem marad más hátra, mint tetűszínházat alapítani, mert ez esetben a tagok szerződése a legkönnyebb és a fizetésük a legkevesebb.”

A Nemzetközi Vöröskereszt feledhetetlen emlékü képviselője volt Oroszországban BRÄNDSTRÖM Elza, a pétervári svéd követ leánya. Gyógyszerekkel látta el a kórházakat. Fertőtlenítőket, fürdőket és mosodákat állított fel. Ruhát, fehérneműt osztott, és pénzádományokkal segítette a legénységet. Az orosz hatóságoknál engedményeket, jobb elhelyezést és a munkaviszonyok megjavítását igyekezett kieszközölni. Fogolytáborról fogolytáborra járt, s megjelenésével erőt öntött a hadifogoly legénységbe. SZAMUELY *Legyen szerencsénk* címen felvetette, mi lenne akkor, ha az előkelő magyar társadalom szíve a félmilliónál több szerencsétlen magyar hadifogoly ügyében is megdobbanna. Mit hozna magával Sebesütlvány Sárka grófnő? „Négy estélyi ruhát, három látogató ruhát, hat utazó ruhát, nyolc pongyolát, két svéd udvarlót, két tucát svéd keztyűt, nyolc doboz kalapot, hat pár cipőt, egy tucát arcfátyolt, két manikűr készletet, hat liter Eaux de Cologne-t, három üveg Rosa Centifolia parfümöt, száz darab Szent István Társulati lelkimannát, négy Gáspár-féle bajuszkötőt, egy színházi látcsótokot, egy elhasznált belépőjegyet a Beketov cirkuszba, egy átszállójegyet a Köztemető útra a tifuszbetegségek és még több ilyen nélkülözhetetlen tárgyat. Most már kint vagyunk az összes vizekből.”

SZAMUELY másik szatírájában, a *Kószolóban* a hadifogoly legénység élelmézésével foglalkozik. Ennek a megjavítására versenyt ajánl a szakácsok között. Mert abból a kevés, rossz anyagból, amit az orosz kincstár ad a foglyok élelmézésére, művészet kihozni az ennivalót.

A *Készüldés a győzelemre* című orosz helyzetképben SZAMUELY az oroszok győzelmi esélyeit is mélyen leértékeli. Elmeséli, hogy hadifogoly cipészeket és szabókat rendeltek ki — bár a nemzetközi egyezmény ezt tiltja — csizmák és egyenruhák készítésére, harcha induló orosz katonák részére. De a felügyelő orosz altisztek kieszelték, hogy mahorkával megvesztegetik a hadifoglyokat. Mennél kevesebbet dolgozzanak, hogy mennél későbbre készüljenek el a megrendelések.

A *legújabb álhírek* rovatában SZAMUELY kegyetlen egyenességgel jelenti be: „Vasárnap 17, hétfőn 22 ember halt meg feketehimlőben a legújabb foglyok közül, akiket az oroszok mind meztelenre vetkőztetve raktak ki a kórház lépcsőházába, hogy megfagyjanak. A feketehimlős halottakat az orosz parancsnokság nagyszerűen felöltöztetve temetteti el, tiszta fehérneműben és téli ruhában és ezt az intézkedést azzal indokolja, hogyha nem jut ruha az élőknek, legalább a halottaknak legyen.”

SZAMUELY kordokumentumai irodalmi megnyilvánulásai a Nagy Októberi Szocialista Forradalom előtti magyar katonai és hadifogolyállapotoknak. Ezekből a hadifoglyokból kerekedett ki a százezer híres magyar internacionalista. Nem kis mértékben SZAMUELY segítségével.

BECSKY ANDOR

Ismeretlen Móra-kötet. Egy vidéki antikváriumban MÓRA-köteteket keresve, egy eddig ismeretlen című került a kezembe: *A jó öreg Dugonics*. 1935-ben, tehát MÓRA halála után jelent meg a *Hátrahagyott művek* sorozatban, s első áttekintésre megállapítható volt, hogy az ugyanabban a sorozatban korábban megjelent, közismert *Napok, holdak, elmúlt csillagok* című kötet változata. Nem új szedésről, mégcsak nem is a meglévő szedésről vagy matricáról nyomódott, hanem a *Napok, holdak* . . . korábban kinyomott,

de be nem kötött íveiből készült. Akkoriban szokás volt ugyanis, pénzügyi okokból, a kinyomott könyv íveit csak a kelendőség ütemében bekötni, kisebb-nagyobb tételekben. Jelen esetben is nyilván ez történt, mivel a szóban forgó kötet ívjelző, úgynevezett normaszövegében végig, minden ív első lapján ez olvasható: „Móra Ferenc: Napok, holdak”. A különbség a két kötet között annyi, hogy *A jó öreg Dugonicsból* hiányzik *A Petőfi mítosz* című írás, amely a *Napok, holdak*ban a 41–47. lapon található. Ezeket a lapokat — egy fél ívet — kötés előtt egyszerűen kivágták. A fél ív utolsó lapja azonban már a 48. lap, amelyen a következő, *Petőfi morzsák* című tárca kezdődik. Ezért egy levelet egy laposan kinyomtak a 48. lap szövegével, rányomták a lapszámozást, így: „41–48”, s a megmaradt fél ívvel — 33–40. lap — együtt beragasztották a megfelelő helyre, a hajtogatott és fűzött ívek közé. Levágták és újranyomták a tartalomjegyzéket is, s abban is megtalálható a különös lapszám: „41–48”. S mivel a hiányos szövegű kötetet nem hozhatták forgalomba változatlan címmel, új címet is kerestek. A legkínálkozóbb megoldást választották, a kötet első írásának a címét, s ezzel újranyomták a címlapot is. A kötésre is természetesen az új cím került. Mindezt a kötet alapos könyvkötészeti-technológiai vizsgálata is bizonyítja.

Hogy miért, miként született ez a különös kötet, azt jelen pillanatban csak találgatni lehet. Vajon a még bekötésre váró ívekből megsérült-e a szóban forgó harmadik ív, vagy hivatalos közbelépésre kellett kihagyni az említett lapokat, avagy az abban az időben nem ritka „saját zsebre” való kibocsátás esete történt, egyelőre nem tudni. Megkísértem a lehetséges szálokon nyomozni, de eredménytelenül. A MÓRA-család nem tud róla. A kötet a Genius Kiadónál jelent meg (Lantos Rt.), s a Révai Nyomdában készült. Felkerestem HAJÓS Antalt, KÖHLER Józsefet és DEMETER Tibort, a Genius, illetve a Lantos Rt. egykori munkatársait, azonban a kötetet nem ismerték. A Révai Nyomda, mint megérdeklődtem, a régi munkalapokat nem őrzi. Átnéztem az Országos Levéltárban a Révai Kiadó még rendezetlen anyagát, márcsak azért is, mert a Genius később beolvadt a Révaiba, de ott sem találtam semmi nyomot. MARKOVITS Györgyi, aki *Üldözött költészet* című kötetének összeállításához átnézte e korszak minden vagy majdnem minden fellelhető irodalmi vonatkozású rendőrségi, bírósági vagy ügyészégi anyagát, szintén nem találkozott ezzel a kötettel, mint azt szíves volt közölni velem. Hiába fordultam WEBER Józsefhez, az egykori Csokonai Könyvterjesztő tulajdonosához, s ugyancsak hiába több antikváriumhoz, volt könyvkereskedőhöz, így a budapesti Központi Antikváriumhoz és a szegedihez is. Nyilván nem tud róla VAJDA László sem, ki a Magvető Kiadónál megjelenő MÓRA Ferenc *Összegyűjtött művei* sorozatban a *Napok, holdak* . . . kötet szerkesztője volt, mert feltétlenül megemlítette volna a kötet jegyzetében. Nem szerepel CSONGOR Győző MÓRA-bibliográfiájában, sem FÖLDES Anna MÓRA-monográfiájában, nincs meg egyetlen magyarországi közkönyvtár állományában sem, amint az az Országos Széchényi Könyvtár Központi katalógusából megállapítható. A fentebb említettek — már akikkel személyesen tárgyaltam — nemhogy a kötet létrejöttének a körülményeiről nem tudtak, de magát a kötetet sem látták soha, nem is hallottak róla.

Hozzá kell azonban még tenni az ügyhöz, a teljes igazság kedvéért, hogy 1936-ban, tehát egy évre rá, ismét a teljes szöveggel, az eredeti címmel jelent meg a kötet, ezúttal már Révai Könyvkiadó jelzéssel.

Valószínűnek látszik, s a család és a kortársak véleménye is efelé hajlik, hogy az említett feltételezések közül a „saját zsebre” való kibocsátás esete áll fenn. Talán valami ügynök szerzett egy kisebb, sérült krúda-tételt a nyomdától, s kiadó, örökösök tudta nélkül kibocsátotta a saját kezére. Az is lehet, hogy a megszerzett tétel nem volt sérült, mégis végrehajtották a leírt manipulációt, hogy „új” MÓRA-kötettel léphessenek a piacra.

A MÓRA-kiadások történetében egyébként előfordul egy némileg hasonló eset, ez azonban még a szerző életében történt, s nyilván az ő és a kiadó tudtával vagy szándékára. A *Beszélgetés a ferdetoronnyal* című kötet kinyomott, de még be nem kötött íveiből hasonlóképpen elhagytak egy ívet, újat nyomtak helyette, más szöveggel, új címlapot, tartalomjegyzéket, s változott címmel (*Vasuti kaland*) került forgalomba. Ez a kötet ismert, csak nagyon ritka, s hogy így áll a dolog, ahogy leírtuk, és nem újonnan nyomott kiadásról van szó, mint általában hiszik, azt a kötet papiros-technológiai vizsgálata bizonyítja: a változatlan részek a *Beszélgetés* . . . kötet csontszínű, bordázott papirosán, az újonnan nyomottak viszont bordázatlan, szürkés, úgynevezett volumen-papiroson olvashatók. (Ívjelző normaszöveg ebben a kötetben nincs.) Egyébként a következő kiadás itt is az eredeti szöveget, az eredeti címmel adja, miként az előbb tárgyalt kötetnél.

A jó öreg *Dugonicssal* kapcsolatban meg kell még jegyeznünk, hogy mint unikum, gyanúsna is volna tekinthető, azonban a könyv technológiai vizsgálata kétségtelenül bizonyítja a nagyüzemi munkát, s így aligha készült egyetlen példányban. Mindenesetre jó volna, ha előkerülne belőle több példány, s még jobb, ha adatok kerülnének elő létrejöttének a körülményeiről.

HOLLÓS RÓBERT

A Világirodalmi Szemle négy éve (1935—1938). A magyarországi „népfront-korszak” egyik legjelentősebb kritikai folyóiratát mind ez ideig nem dolgozták fel a kutatók. MÁTÉ György könyvében¹ nem tud róla, a Párttörténeti Intézet kiadásában megjelent négykötetes sajtóbibliográfia² sem, ugyancsak nem említi SERFŐZŐ Lajos, aki tanulmányában a KMP tevékenységét tárgyalja a munkáskultúrában és a sportban 1925 és 1945 között (Bp. 1963). Nem veszi fel a „pártlapok” közé a *Dokumentumok a magyar forradalmi munkásmozgalom történetéből 1935—1945* című gyűjtemény (Bp. 1964) sem. Egyedül KISFÉTER András említi néhányszor *Munkásírók csoportja* című cikkében.³

Mi az oka ennek? Talán az, hogy a lap számai a megjelenésüket követő politikai viharok között elkallódtak, és teljes évfolyam nem található sem az Országos Széchényi Könyvtárban,⁴ sem a Párttörténeti Intézetben.

Pedig az 1935—1938-as évek mozgalmas korának fontos dokumentuma a *Világirodalmi Szemle*, amely harcos, kommunista kiállásával űrt töltött be az illegális és félillegális magyar munkásmozgalom harcaiban.

A Kommunista Magyarországi Pártja 1935 végén fogott hozzá új politikai irányvonal kidolgozásához. Nem volt egyszerű dolog. A magyarországi munkásmozgalom helyzete bonyolult feladat elé állította az irányítókat. A korábbi szektás politika bizonyos vonatkozásokban még mindig hatott a tömegekre, így hátráltatta a VII. Kongresszus határozatát: a *marxizmus alkotó alkalmazását*. A KMP ugyan előrelépett a kijelölt úton, de néhány lényeges kérdésben maga sem látott mindent tisztán. A cél a *munkásegység* és a *népfront*, a politikai szabadságjogok megteremtése volt — vagy legalábbis a megmaradt szabadságjogok megvédése és egy erőteljes, harcos front kialakítása a fasiszmus ellen. A Kommunista Internacionálé Végrehajtó Bizottsága ösztönözte és segítette a magyarországi párt problémáinak a megoldását, de a kijelölt feladatok végrehajtásá-

¹ *Szikrától lobban a láng*. Bp. 1951.

² *A magyar munkásmozgalmi sajtó bibliográfiája*. Bp. 1951.

³ *Tanulmányok a magyar szocialista irodalom történetéből*. Szerk. SZABOLCSI Miklós, ILLÉS László. Bp. 1964.

⁴ 1965 őszétől az Országos Széchényi Könyvtár Hírlaptárában a kutatók már kézhez kaphatják — részben fotokópiában — a teljes folyóiratot.

ban nem intézkedhetett. A KMP Prágában megalakított új vezetősége kidolgozta az új irányvonalat, és azt 1936-tól a *Gondolatban*, majd 1937-től a *Dolgozók Lapjában* népszerűsítette. Ennek az irányvonalnak a szolgálatában állt a *Világirodalmi Szemle*, amely a külföldi lapszemelvények és könyvek útján tágitotta a KMP tagjainak a marxista szemléletét. A program akcióegységét szolgálva, az árgus-szemekkel vigyázó GÖMBÖS-kormány cenzúráját akarta kijátszani, ami többé-kevésbé sikerült is a szerkesztőknek.

A kibontakozó fasiszta rendszer minden eszközt megragadott, hogy a nemzeti függetlenségi mozgalmakat és a kommunisták munkáját megbénítsa. Elszigetelte a párt ifjúsági szervezeteit, és terrorintézkedésekkel félemlítette meg a békemegmozdulásokat. A faszizmus elleni küzdelemben a következetes harc hátráltatta a jobboldal intézkedéseit és a jobboldali szociáldemokraták áruló politikáját. A kommunisták egyedül álltak ebben az időben, mert a magukat demokratáknak valló pártok halogatták a KMP-val való összefogást, és helyett passzivitásra ösztönözték a polgári gondolkodású tömegeket. Ezt a politikai passzivitást próbálta a maga erejével kiegyenlíteni és harcossá tenni a *Világirodalmi Szemle*.

Ez idő tájt olyan jelentős antifasiszta csoportosulások keletkeztek, mint a Márciusi Front, a Független Színpad Munkaközössége, a Történelmi Emlékbizottság. Programjukat magáévá tette a *Világirodalmi Szemle*. KISFÉTER említett cikkében meg is jegyzi, hogy a *Világirodalmi Szemle* munkájában ekkor már fellelhetők voltak a népfront-politika bizonyos jegyei.⁵

A *Világirodalmi Szemle* megjelenése idején kezdődött az abesszín háború, majd a spanyol polgárháború, továbbá Ausztria megszállása és az első magyar zsidótörvény megjelenése. Erre az időre esett OSSIETZKY, BARBUSSE, TUCHOLSKY és JÓZSEF Attila halála. Mindegyik eseménnyel foglalkozott a lap, olykor több ízben is. Miután 1930-ban a 100%, majd 1933-ban a *Társadalmi Szemle* is megszűnt, 1935-ig, a *Gondolat* és a *Világirodalmi Szemle* majdnem egyidejű megjelenéséig KASSÁK Lajos *Munka* című kultúrbeszámolója jelent csak meg időközönként a munkásság számára, nem számítva a rövidéletű *Új Harcos* 1933-ban kiadott négy számát.

A *Gondolat* és a *Világirodalmi Szemle* tehát fontos útmutatója volt ebben az időben a munkásságnak. Talán ez indokolja, hogy a *Világirodalmi Szemle* mindvégig 3000 példányban jelenhetett meg. Mikor a *Gondolat* 1937-ben megszűnt, a *Világirodalmi Szemle* egy ideig egyedüli sajtóorgánuma volt a szocialista baloldalnak. Mikor a fasiszta elnyomás 1938-ban beszüntette megjelenését, minden óvatos politikája mellett, a KASSÁK-féle *Munka* is követte sorsát. Ekkor azonban már rendszeresen megjelent a Szovjetunióban az *Új Hang*, így nem maradt betöltetlen a kommunista sajtó-tájékoztatás feladata. Sajnos, a második világháború kitörésével ez a sajtóorgánum is beszüntette megjelenését, és ettől kezdve hazánkban egyedül a *Világirodalmi Szemle* volt szerkesztőinek a kezdeményezésére indított, új típusú folyóirat-almanach sorozatok (a *12 költő*, *Mai könyv*, *Új almanach*, *Tollal és szerszámmal*) folytatták a kulturális harcot, ezekből a kezdeményezésekből születtek később a *Hét hang*, a *Mérleg*, a *Március*, a *Magatartás*, a *Mérték* és végül 1943-ban a *Munkások* című antológiák. Mindegyikük egy-egy folyóiratszámot helyettesített. Az első ilyen antológiák szerkesztői VÉRTES Jenő, Csömöri József és TISZAY Andor voltak. (Utóbbi rendőri felügyelet alatt állt, s így nem szerepelhetett nyilvánosan mint szerkesztő.) A későbbi almanachok szerkesztői munkáját CSÖMÖRI József, VAÁD Ferenc, FÖLDEÁK János és NAGY István vállalta. A *Világirodalmi Szemle* e mellékhajtásaival azonban itt most részletesebben nem foglalkozunk. KISFÉTER András *Munkásírók* című, említett tanulmányában dolgozta fel őket. Ezúttal nem foglalkozunk a *Világirodalmi Szemle* kiadványaival és könyvsorozatával, az *Unitas*

⁵ I. m. 485. l.

könyvekkel sem, csak utalunk arra a messzire ható kultúrunkára, amit a lap köré csoportosult írók, munkásírók és pártmunkások a lapszerkesztés, a vitacikk-írás, a szépirodalom, a társadalomtudomány és a szociográfia, valamint a párhuzamosan indított és szervezett szemináriumszerű oktató munka terén fejtettek ki.

A lap köré csoportosult munkatársak között találhatunk ún. ellenzéki szociáldemokratákat, kommunistákat, harmadikutasokat, falukutatókat, sőt polgári radikálisokat is. Tehát a *Világirodalmi Szemle* megvalósította a VII. Kongresszusnak azt az irányvonalát, hogy egybe kell tömöríteni az összes antifasiszta, haladó gondolkodású szellemi irányítókat, akik hajlandók voltak az új egységfrontban együttműködni.

A *Világirodalmi Szemle* megindulását 1934 Szilveszter éjjelén VÉRTES (Weisz) Jenő⁶ Wahrmann utcai lakásán határozták el. Fejenként — előlegül — 100 pengőt adtak a meginduláshoz (VÉRTES, REMÉNYI, SZILÁGYI, TISZAY és FÜZES). Tanácsadó SÁNDOR Pál volt. A lap így 1935 májusában már meg is jelenhetett. A felelős szerkesztői tisztelet REMÉNYI (Hofmann) Árpád⁷ vállalta, a kiadásért SZILÁGYI Béla⁸ felelt. A szerkesztőségnek KÖRMENDI Zoltán⁹ ajánlott fel helyiséget lakásában (VIII. ker., Mária u. 34. IV. em.). Mivel időközben KÖRMENDI is rendőri felügyelet alá került, a *Szemlét* a következő számokban már a lapot nyomó RADÓ-nyomda (VI., Hajós u. 25.) címére jelentették be. A lap összeállításában VÉRTES Jenő és TISZAY Andor segítettek, a nyomdai kivitelezésben REMÉNYI Árpád dolgozott, míg a lap egységes stilizálása FÜZES Györgyre¹⁰ hárult. A lap terjesztését főleg a HOFMANN-féle szeminárium tagjai és néhány könyvkereskedés (SZENES Népszava könyvesboltja, KUDELKÁNÉ Mentor könyvkereskedése stb.) végezték.

A lap hivatalosan nem állt egyik politikai fórum szolgálatában sem, mert ilyen nyílt kiállással hamar magára vonta a hatóságok figyelmét. Ezért helyet adott sokszor a lap szerkesztőinek a felfogásával ellentétes hangú írásoknak is, hogy ezzel is takarja eredeti célkitűzését. (Ezt a taktikát sikeresen használták már az egykori *Cikkcakk estéken*, ahol minden politikailag fontosabb véleménynyilvánítás előtt valami badarságot kevertek a műsorba, amelyen a közönség nevetett, és így egy pillanatra elvonta a figyelmet a politikai agitációról.) Így dolgozott az egykori „hírhedt” *Új Magazin* is, amikor fasisztaellenes cikkeit és szépirodalmi közleményeit a hirdetések

⁶ VÉRTES Jenő a harmincas évek elején került a mozgalomba. 1898-ban született Budapesten szegény iparos családból. A *Világirodalmi Szemle* megindulása idején a GESZTI—MÜLLER-féle olajszállítási cég könyvelője volt. Kultúrtörténeti írásai több helyen jelentek meg. Kapcsolatban állott a Vörös Segéllyel, amelynek aktivistája is volt. Az ő kezdeményezésére és anyagi támogatásával jelentek meg a *Világirodalmi Szemle* és az *Unítás könyvek*. Szemináriumokat is tartott, és szoros barátságban állott REMÉNYI Árpáddal, valamint e sorok írójával. 1943-ban feleségével együtt munkatáborba vitték, ahol 1944-ben elpusztult. Felesége a felszabadulás után még visszatért, de az elszenvedett kínzások következtében 1948-ban elhunyt.

⁷ REMÉNYI (HOFMANN) Árpád, az *Újság* kiadói tisztviseelője a MSZDP baloldali csoportjához tartozott, amiért sok kellemetlensége volt a párton belül (BRAUN Somával). Szemináriumának, amelyet több éven át tartott a különböző munkásokonokban, állandóan 30—40 hallgatója volt, akik közül többen ma ismert kommunista vezetők. A fasiszták 1943-ban feleségével együtt elhurcolták. A koncentrációs táborból egyikük sem tért vissza. Leánya, HOFMANN Judit, ma MÁRIÁSSY Félixné filmíró.

⁸ SZILÁGYI Béla abban az időben textilmérnök volt. Tagja a KMP-nek. A felszabadulás után indiai, majd angliai követ. Jelenleg a külügyminiszter helyettese.

⁹ KÖRMENDI (FRIM) Zoltán író, polgári foglalkozása könyvelő volt. Már fiatal kora óta részt vett különböző munkásmozgalomban. E sorok íróját is ő vitte el 1917-ben a Galilei Kör ifi-csoportjába (VI. Anker köz 2.). Ő mutatta be VÉRTES Jenőnek, akinek a közvetítésével fizették rendszeresen a Vörös Segélyt és a börtönagitáció fillérjeit.

¹⁰ FÜZES György irodalomtanár volt, de a faji üldözés miatt nem tudott tanítani, így magántisztviselőként dolgozott. A második világháború utáni időben sem ő, sem a felesége nem jelentkeztek többé. Őket is elpusztították a fasiszták.

közé tördelve jelentette meg, ezeknek a kéziratát ugyanis a cenzorok már lusták voltak átnézni.

REMÉNYI Árpád szerkesztő az első számban óvatosan határozta meg a *Világirodalmi Szemle* programját: „... irodalmi tájékoztatót kívánunk adni és ezen keresztül irodalmi szemléletet...”, hogy milyen szemléletet, arról hallgatott.

A lap egyes számainak az ára 30, majd a III. évfolyamtól kezdve 40 fillér volt. Alakja a szokásos nyolcadrét, csak a III. évfolyam decemberi száma jelent meg kis, tizenhatodrét formában.

A lap harmadik számától a felelős kiadói tisztet ÜRMÉNYI Tibor¹¹ látta el, mert SZILÁGYINAK már több kellemetlensége volt akkori munkahelyén az iránta „érdeklődő” hatóságok miatt. Ez az állapot azután a lap II. évfolyamának a második számában újra megváltozott, amikor a lap felelős szerkesztői és kiadói tisztét LERNER Gábor néven jegyezték. E név mögött ERDŐS László¹² rejtőzött, aki ezt a számot CSÖMÖRI Józseffel együtt szerkesztette. Ez volt egyben a lap folyamatos megjelenésének az utolsó száma, mert ettől kezdve minden folyamatosan kiadott időszaki lap megjelenéséhez belügyminiszteri engedélyre volt már szükség.

A *Világirodalmi Szemle* így gyakorlatilag 1937 márciusában megszűnt! De a *Szemle* munkatársai ebbe nem nyugodtak bele, és addig próbálkoztak az újbóli megjelenéssel, míg 1937 decemberében kiadhatták a III. évfolyam decemberi számát, nem jelezve azon, hogy hányadik száma az az évfolyamnak. Ezen szerkesztőként VÉRTES Jenő szerepel, felelős szerkesztő és kiadóként pedig VAJDA Pál R., aki mind a szerkesztőséget, mind a kiadóhivatalt a saját lakásán jelölte meg. (VAJDA ugyanis addig nem vett részt a munkásmozgalomban, így mint „új fiú” tiszta lappal kezdhette működését.)

VAJDA Pál R. merészsége nem ismert határt! Nem törődve az engedélyekkel, a lap további számait a protestáns lapkiadó Kálvin téri, templomi nyomdájával nyomatta ki, amelynek vezetője LOMBÁR László (az egykori szociáldemokrata ifi)¹³ fedezte a hatóságok előtt. Így a IV. évfolyam első két száma (az 1938. januári és márciusi) meg is jelenhetett, ám ekkor a rendőrség végleg lecsapott a kiadványra, VAJDÁT pedig többszöri beidézés után megbírságolta, a lapot egyben betiltotta, a nyomdát pedig megróttá. Mindez azért történt, mert egy titkos rendőri jelentés¹⁴ azt hangsúlyozta, hogy a lap igazi szerkesztője TISZAY Andor, aki rendőri felügyelet alatt álló, nyilvántartott kommunista. Így az eljárást ellenem is megindították.

A *Világirodalmi Szemle* további megjelenésének minden lehetősége tehát füstbe ment. Pedig a lap igen szép munkatársi névsorral dicsekedhetett. A lap a négy év alatt összesen 11 számban jelent meg 416 lapon, átlag 32 számozott lapon négylapos, színes borítóval. A megjelenések sorrendje a következő: I. évf. 1935. májustól decemberig 6 szám (május, június, július, szeptember, november, december), II. évf. 1936. januártól márciusig 2 szám (január, március), III. évf. 1937 csak egy szám (december) és IV. évf. 1938 2 szám (január, március).

A négy év alatt közel 70 magyar és 30 külföldi író-találkozott meg, akiktől mintegy 200 tanulmányt, cikket, verset, novellát, drámarészletet, útleírást, hozzászólást, riportot és könyvismertetést közölt.

A világirodalom nagy klasszikusai közül ARISZTOTELÉSZTŐL és SHAKESPEARE-TŐL hozott részleteket (az utóbbit SZABÓ Lőrinc fordításában). Az újkori klasszikusok közül BRECHT egyik versét RADNÓTI Miklós, Clifford ODETS egyik színdarabját pedig VÉRTES

¹¹ ÜRMÉNYI Tibor a *Szó és Tett* című szépirodalmi és társadalmi folyóiratnak volt a szerkesztője. Lapja 1935 júliusában olvadt be a *Világirodalmi Szemlébe*.

¹² Ma ismert író.

¹³ LOMBÁR nyomta 1933-tól KASSÁK *Munka* című kultúrsmérlését is.

¹⁴ Eredetije a Párttörténeti Intézet irattárában.

Jenő fordításában közölte. Langston HUGHES amerikai néger költő verseit és a spanyol polgárháború két jeles költőjének, Rafael ALBERTinek és Herrera PETERÉnek két költeményét TISZAY Andor fordításában, MARTIN DU GARD, FEUCHTWANGER, Egon Ervin KISCH és SILONE prózai műveit, valamint egy sor gyarmati verset és közmondást ugyan-csak TISZAY Andor fordításában közölte a lap. Utóbbiak közé álnéven becsempeszték HIDAS Antal néhány versét is! A társadalmi kérdésekkel foglalkozó külföldi cikkek írói közül megemlítjük J. G. BERGER (Haifa), Lujo BRENTANO, FEUCHTWANGER, M. KALLUS (Párizs), KANTOROWITZ, A. LE FLEUR (Párizs), Heinrich MANN, Kurt PETZOLD (Basel), Romain ROLLAND, Agnes SMEDLEY, SONDEREGGER (Svájc), S. V. SPARKEY (Boston) és Johann WYSS (Bern) nevét. Fel kell hívnunk a kutatók figyelmét Romain ROLLANDnak az 1935 júliusi számban megjelent eredeti cikkére (*Az író szerepe a társadalomban*), amelyet kizárólag a *Világirodalmi Szemle* számára küldött ARANYOSSI Pálon keresztül, aki a tanulmányt fordította is (ez nincs feltüntetve a lapban). ARANYOSSIN kívül voltak a lapnak bécsi, berlini, londoni és amerikai tudósítói is.

A magyarországi munkatársak közül csak három szerzőtől közölt a lap prózát, és pedig BÁLINT Györgytől az azóta klasszikussá vált szatírárt: *A tintahalat* (amelyet éveken át műsorra tűztek a munkásszínházak) és a *Világirodalmi Szemle* novellapályázata első két jutalmazottjának, ENCZI Endrének és LÁSZLÓ Gyulának egy-egy elbeszélését. A magyar társadalomtudományi és kritikai szerzők közül ARANYOSSI Pál (Párizs), ARATÓ Tibor, ASCHER László, BAJOMI (LÁZÁR) Endre, BÁLINT György, BECSKI Andor, BENEDEK Marcell, BERDA Ernő, BORDÁS Géza (New York), BÖLÖNI György (Párizs), BUCHINGER Manó, CSÖMÖRI József, DARVAS József, DÖMJÉN Miklós, ERDŐS László, FALUDY György, FÁBRY József, FEHÉR József, FÜZES György, GARAI János, GRÓ Lajos, HALÁSZ Ferenc, IGNOTUS Pál, JÁNOSSY Antal, KELEMEN János, KESZTHELYI Zoltán, KISKOZÁRI Béla, KÉTHLY Anna, KÖLCSEY Piroska, KÖRMENDI Zoltán, LÁSZLÓ Pál (Párizs), LÁZÁR Vilmos, LITZMANN (BONYHÁDI) Jenő, LUKÁCS Imre, MÁNDI Teréz, MÁRIA Béla, MÁTRAI Ede (Bécs), NAGYPÁL István (SCHÖPFLIN Gyula), NÉMETHY Viktor, PÁLÓCZY HORVÁTH György, PERNEKI Mihály, M. POGÁNY Béla, RÁTZ Kálmán, REMÉNYI (HOFMANN) Árpád, SOM István, SALLÓ László, SZATMÁRI Ferenc, SZÉKELY Béla, SZILÁGYI Béla, TISZAY Andor, VAJDA Pál R., VERES Péter, VÉRTES Jenő, VETŐ Miklós, ZÁDOR István, ZEMPLÉNYI István, ZILAHY Lajos és ZSELLÉR István (Pozsony) nevét említjük meg. Ezek közül állandó munkatársai voltak a lapnak: ARANYOSSI, CSÖMÖRI, DARVAS, FÜZES, KÖRMENDI, LÁZÁR, MÁNDI, NAGYPÁL, REMÉNYI, SZILÁGYI, TISZAY és VÉRTES. A könyvismertetők között húsznál többen szerepeltek, a fentieket kívül KOVÁCS Ernő, GERGELY Győző, GÁRDOS Mariska, MOUSSONG Piroska, PÁLOS Tibor és ZOLTÁN Dezső.

A *Világirodalmi Szemle* munkatársai és szerkesztői „nem akadályozták a kommunisták antifasiszta propagandáját” — írja VÉRTES György GOLDMANN Györgyről szóló monográfiájában (a kézirat 79. lapján). — Sok kemény harcos nőtt ki soraik közül.” Ezek a munkatársak azonban sok mindenben nem értettek egyet a túlzó baloldaliak (pl. a forrófejű CSÖMÖRI stb.) mindent lekicsinylő „pártosságával”. Ennek a példáját megtalálhatjuk, ha elolvassuk DARVAS kritikáját Csömöri vitaindító cikkéről, amely az első számban jelent meg *A mai magyar irodalom* címmel.¹⁵ De a lap ugyanabban a számban hoz egy másik irodalomkritikai cikket is NAGYPÁL István tollából a csődbe került Új Szellemi Frontról, amelyet a szerző igen helyes baloldali szemlélettel bírál. Ezt az irodalomkritikai vonalat tartják a szerkesztők a következő számokban is (BÁLINT György: *A fasizált giccs*, ERDŐS László, SALLÓ István és ASCHER László ponyvaellenes cikkei, a FALUDY—VILLON vita). A lap tájékoztatja olvasóit az akkori világirodalmi

¹⁵ DARVAS kritikáját ld. I. évf. 2. sz. 26—28. l.

problémákról is (BÖLÖNI: *A lázadó Ady*, LUKÁCS: *A történelmi regények divatja*, ARANYOSI: *A párisi írókongresszus*, KÉTHLY: *Ankét a „könnyű” irodalomról*, LÁZÁR Vilmos: *Geopolitika a fasizmus szolgálatában*, REMÉNYI: *Könyvek és újságok Abesszíniáról*, VERES Péter: *Tudomány vagy világnézet*, ARATÓ Tibor: *Élet a síneken* [JÓZSEF Attila haláláról], HALÁSZ: *Skót nemzeti irodalom*, TISZAY: *Magyar könyvek a háborús Spanyolországról*, VÉRTES Jenő: *Történelem riportkönyvekben* stb.). Ezenkívül számos kritikát és cikket közölt az akkori fontos, haladó irodalmi termékekről és szerzőikről (Madelon LULOFS, ARAGON, EHRENBURG, FALLADA, KATAJEV, KISCH, MALRAUX, TRAVEN, ZISCHKA, SILONE, FEUCHTWANGER, HUGHES, BARBUSSE, JOYCE, TAMÁSI, Sinclair LEWIS, TUCHOLSKY, KIPLING, OSSIETZKY, PITKIN, MARTIN DU GARD stb.), és beszámolt előadóművészeti kérdésekről is (VÉRTES: *Színházi szemle 1934—35* [név nélkül], TISZAY: *Japán munkásszínházak* [név nélkül], MÁNDI: *A Harmadik Birodalom színházpolitikájáról*, *A tréfa vége* [a Die Katakombe bezárása], VÉRTES: *A kor drámája*, BORDÁS: *Chaplin új filmje*, BAJOMI: *Párisi krónika* [irodalom, színház], FÁBRY: *Hogyan kell filmet írni?* PERNEKI: *Francia színházak* stb.).

A lap pártos színvonalának a gyengeségét elsősorban néhány igen aktív, jó-hiszemű, de eléggé le nem higgadt „kritikus” állásfoglalás zavaros eszmeisége okozta. Utalunk itt az első számban megjelent CSÖMÖRI-féle ankétra a magyar irodalomról, ahol a szerző csak úgy ontja a meg nem gondolt jelzőkkel teletűzdelt kritikai véleményeket a magyar irodalom olyan nagyjairól, mint MÓRICZ Zsigmond (aki szerinte könnyen kapacitálható primadonna volt), továbbá a Nyugat-nemzedék „konzerválódott széplelkei” közül GELLÉRT Oszkár, BABITS Mihály, SCHÖPFLIN Aladár, akik „elefántesontorony menedékekben tanyáznak”. Szól a „megfeneklett utánpótlásról” (VAS István és WEÖRES Sándor) és KASSÁK Lajosról is, akit „szokás a proletariátus írójaként elkönyvelni, bár csak annyiban munkásíró, hogy ő maga proletár és munkásokról ír”. (Ebben a megállapításban ütközik ki talán leginkább CSÖMÖRI szektássága!) Szerinte a szocialista költők sorában HOLLÓS-KORVIN Lajos és PERNEKI Mihály a legismertebbek (!), míg a szocialista eszmékkel „kacérkodó” költők között ILLYÉS Gyulát, JÓZSEF Attilát, ZELK Zoltánt és RADNÓTI Miklóst említi NAGY Lajossal együtt, és ide sorolja SÉRTŐ Kálmánt is! Mindezt 1935-ben . . .

A lap bomlását az 1935. szeptemberi 4. számban megjelent NAGYPÁL István-cikk megjelenése okozta, amelynek a címe *Memento* volt. NAGYPÁL igen helyesen az antifasiszta egységfront mielőbbi megalakulását sürgeti, amelyet a Kommunista Internacionálé VII. Kongresszusának a határozata is leszögezett. A cikkíró hivatkozik Kovács Imrének a *Válaszban* megjelent *Hulló magyarság* című tanulmányára,¹⁶ amelyben a szerző meggyőző erővel festi le a német ajkú parasztság magyarellenese törekvéseit és a magyar szegényparasztok hátrányos helyzetét. De NAGYPÁL kritizálja az akkori baloldali (haladó) folyóiratok (*Gondolat*, *Világirodalmi Szemle*, *Munka*, *Szocializmus*, *Mai Figyelő*) szürke, felszínes, mindent leegyszerűsítő stílusát, és ír a munkáspártok szektás széthúzásáról is, amely nehezíti egy antifasiszta front megalakulásának a lehetőségét.

NAGYPÁLnak ez a kíméletlen kritikája egyben önkritika is volt! Kiállása keresztelte az akkori megalkuvó szociáldemokraták álláspontját, akik nem akartak „egy tálból cseresznyét enni” a kommunistákkal! REMÉNYI Árpádot, akármennyire is haladó gondolkodású volt, élethelehetőségei a Szociáldemokrata Párthoz fűtétek, mert kenyerének egy részét onnan kapta. Maga, bár életében soha nem volt ellensége a kommunistáknak, és tanításaiban mindig első helyet biztosított a Szovjetunió eredményeinek, mégsem tudott egészen kivetközni szociáldemokrata pártsovinizmusából. A mindig feloszló és újjáalakuló, illegális kommunista pártot nem tekintette nyugodt életbázisnak családja biztonsága szempontjából, de talán az élet nehéz küzdelmeiben nem is akarta a nehezebb, a bizonytalanabb utat választani. A lapban ugyan közölte, hogy nem ért mindenben

egyét NAGYPÁL cikkével, és az abban foglaltakra kimerítően válaszolni fog, vitacikke azonban soha nem íródott meg, mert az események más, fontosabb dolgokat hoztak. VERES Péter ugyan válaszolt az 5. számban megjelent *Tudomány vagy világnézet* című cikkében NAGYPÁL egyes megállapításaira, de az egységes antifasiszta szellemi front megalakulására ő sem reagált! Így minden maradt a régiiben, ám az az eléggé kedvező világnézeti egység, amely addig megvolt a *Világirodalmi Szemle* munkatársai között, mintha ekkor megbomlott volna.

REMÉNYI Árpád érezte, hogy talpa alól lassan kicsúszik a biztos talaj. Lemondott a lap szerkesztésével járó felelőségről, és átadta azt a kommunistáknak azzal az ígérettel, hogy továbbra is támogatni fogja őket cikkeivel (amit meg is tett). De a REMÉNYI Árpád személyi garanciájában rejlő anyagi bázis, továbbá a lap terjesztésének a problémái — mivel szemináriumának a tagjai azután már lanyhábban dolgoztak ezen a téren — aláásták a lap megjelenésének a lehetőségeit. A szerkesztők és a munkatársak ezért elhatározták, hogy a *Világirodalmi Szemlét* beolvasztják a népfront politikai szellemében szintén újjászervezett *Gondolatba*. Ezt az elhatározásukat közölte is a *Gondolat* 1936. júniusi számában (312. l.) a következő szöveggel:

„A Világirodalmi Szemle szerkesztőségével történt megállapodásunk értelmében lapjuk kényszerű, időleges szüneteltetése alatt a *Gondolat* hasábjain foglalkozunk következő számainkban, a Világirodalmi Szemle című rovatban a világirodalom aktuális kérdéseivel, hogy fönntartsuk a lap címét és tovább vigyük eredeti célkitűzéseit.”

A *Gondolat* azonban nem váltotta be ígéretét, és nem indította meg az ígért *Világirodalmi Szemle* rovatot. A II. évfolyam 4—5. számában kezdett *Szemle* rovatban kizárólag magyari vonatkozású cikkeket közölt a továbbiakban. Az egyelőre szünetelő *Világirodalmi Szemle* munkatársai közül mégis többeknek alkalmat adott arra, hogy a *Gondolatba* írhasanak.

A *Világirodalmi Szemle* mintegy másfél éves szünetelés után 1937 decemberében újra megjelent. Az újraindulás körülményeit fentebb már vázoltuk. A lap azonban ebben a második korszakában sem tudott túljutni előbbi hiányosságain. Talán ez volt az egyik oka végleges megszűnésének. Mégis népfront politikánk egyik legjelentősebb előfutárának tekinthetjük.¹⁷

TISZAY ANDOR

¹⁶ *Válasz*. 1935. 417. l.

¹⁷ A tanulmány megírása óta megjelent a *Magyar irodalmi lexikon* harmadik kötete, amelyben a szerkesztők külön címszót szentelnek a *Világirodalmi Szemlének*. Ebben tévesen azt közlik, hogy a *Szemle* 1936-ban beolvadt az újjászervezett *Gondolatba*, továbbá hogy *Pandora* néven kiadói tevékenységet is folytatott. A *Vértés Jenő* címszó alatt pedig VÉRTES Jenő nyomdász (Bp. 1896. ápr. 8.) összetévesztik VÉRTES (WEISZ) Jenővel — akiről külön címszót nem vettek fel —, és előbbiről azt írják: „Igy lett szerkesztője 1937 decemberétől 1938 nyaráig a népfrontpolitika céljait szolgáló *Világirodalmi Szemle* c. irodalmi és kritikai folyóiratnak”. Pedig a még ma is élő, ugyancsak mozgalmi múltú VÉRTES Jenőnek nincs semmi köze a munkatáborban elpusztult másik VÉRTES Jenőhöz, aki egykor valóban szerkesztette névvel — és név nélkül — megindulása óta a *Világirodalmi Szemlét*.